

Валерий Цыбиков

ЗҮҮДЭНЭЙМ ОРОН

**Улаан-Үдэ
2018**

УДК 89

ББК 84(2Рос=Бур)я5

«Буряад хэлэ Буряад Уласта сахин хүгжөөхэ» гэхэн Буряад Уласай гүрэнэй программын хэмжээндэ Буряадай Уласай Соёлой яаманай мүнгэн сангай дэмжэлгээр энэ ном хэблэгдэбэ.

Книга издана при финансовой поддержке Министерства культуры Республики Бурятия в рамках реализации Государственной программы Республики Бурятия «Сохранение и развитие бурятского языка в Республике Бурятия».

Энэ номыемни гартаа бариһан баян дэлгэр сэдхэлтэй хүндэтэ минии уншагша! Сэдхэлэйнгээ гүнзэгы сэбэр оёорһоо Тандаа баяр хүргэжэ, ажалдатнай амжалта, гэр бүлэдэтнай аза жаргал, ашатын буян, хайра хэшэг айладхаад, энэ наһандаа үлгы найхан тоонто нютагаа үргэжэ, үндылгэжэ табиһан аба, эжыгээ, үетэн нүхэдөө, морин эрдэниез магтажэ, буряад хэлээ үргэжэ, үзэсхэлэнтэ байгаалия сэгнэжэ ябахыетнай хүсөөд, бурханай тоогоор 108 дуугаа Тандаа бэлэг болгон бариһаб.

Валерий ЦЫБИКОВ

*Хазаар ногтын ханхинаан дор,
Халзан зээрдын турьяан дор,
Зохёон ябаһан дуунуудым
Золтой нэгэн шагнуужан.*

*Дуулим хүнийн аялга дор
Дураяа нюугаад ябаһан хүм.
Дууша илдам басаганһаа
Дуунайм хэшэгтэ хүртүүжэн.*

Дондог УЛЗЫТУЕВ

УРАН ДАРХАШУУЛАЙ НЮТАГТА УРДАНАЙ ДУУНУУД ЗЭДЭЛХЭЭР...

Арадай дархан, Буряадай соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, сүлөөтэ барилдаагаар СССР-эй спортын мастер, «Тоонто» ансамбльдэ дууладаг, хатардаг байһан, Буряад уласай соёл урлалай габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Россиин юрэнхы нуралсалай хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ, 1999, 2010 онуудта «Буряадай түрүү хүн» гэхэн конкурсда хабаадалсажа, лауреат болоһон, Буряадай Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн, уран шүлэгшэ, дун сагаан хуһанай дуушан, Буряад Республикын соёлой болон эрдэм нуралсалай хүгжэлтэдэ ехэ хубитаяа оруулһан хүнүүдэй нэгэн болохо Валерий Дашеевич Цыбиков «Юһэн эрдэни», «Төөбии, таабайнарай дуунуудай аялгаар», «Захааминһаа заяатай», «Сэлмэг хүни нютагтам», «Аажам үдэр нютагтам» гэхэн номуудай автор юм.

«Дуунда дурагүй хүн манай Нурта нютаг соо үсөөн хаш. Үхибүүд ябаһан тэрэ сагтам олохон хүгшэдэй найр нааданда дуулалдадаг байһан арадай дуунуудые анхаралтайгаар шагнажа, хадужа абахые оролдодог нэм. Хэды хайхан уран үгэтэй, хонгёо хоолойтой, шог зугаатай, зохёохы ульһатай хүнүүд байгаа гээшэб! Ехэнхиень бэшэжэ абаагүй байжа, зарим дуунуудайнь мартагдашаһаниинь харамтай», - гэжэ Валерий Дашеевич «Захааминһаа заяатай» гэхэн ном соогоо бэшэһэн юм.

Валерий Дашеевичай хэлэнээр, урданай дуунууд хэзээдэшыё мартагдахагүй, удха шанараа алдахагүй, хүнэй сэдхэл хүлгөөжэ, уйдхар гашуудал гаргаха, урма зориг үргэхэ, хүсэ шадал нэмээхэ аргатай. Эгээл тиимэнээ Валерий Дашеевич багаһаань абан дуунуудые төөбии таабайһаань бэшэжэ абадаг, суглуулдаг, тэрээнһэнь һабагшалан өөрөөшыё шүлэг, дуунуудые зохёожо, сэдхэлээ урмашуулдаг болоо нэн.

«Юһэн эрдэни» гэхэн түрүүшынь ном соо юһэн дуун ороһон юм. Оролто үгэ номдонь бэшэһэн поэт Рахмет Шоймарданов иигэжэ тэмдэглэһэн юм: «Юһэн эрдэниин тоогоор бэшэгдэһэн юһэн шүлэгыень уншахадаа, би иимэ нэгэ юмэ шэбшээ нэм. Талаан бэлиг гээшэмнай тэнгэриһээ тэб гээд буужа ерэдэггүй, харин уг изагуурай, шуһанай юмэн ха. Хүн бүхэнэй гарбалые узуур үндэһэнһөөнь шэнжэжэ үзэбэл, заабол али нэгэн үедэнь дуушан,

үльгэршэн, дархан гү, али бөө, найжа, лама ушардаг. Онсо бэлигтэй хүнүүдые «бурханай галтай» гэхэдээ, дээдэ үеынгөө элинсэг хулинсагуудые бурханай зэргэдэ тахижа, хүндэлжэ байдаг хадаа иигэжэ хэлэдэг ёхотой гэжэ һананаб».

«Захааминһаа заяатай» гэхэн ном соогоо ууган тоонто Нурта нютаг тухайгаа, баян дэлгэр сэдхэлтэй зон тухайнь түүрээгээд, таабай төөбиинэрэйн дуулалдадаг дуунуудые оруулхадаа, Валерий Дашеевич иигэжэ бэшээ: «Нурта нютаг Захаамин соогоо онсохон юм даа: зониинь дэлгэр, жэжэ-бужа гэжэ үгы, булта дэлгэр, нэгэндээ гэр баряа һаа - бултаараа, баяр болоо һаа - хамтаараа, һүүлшын замда үдэшэхэдөөшье - нютагаараа. Урашуулаар суурхадаг урданай гуламта юм». Үлгы хайхан тоонто нютагаа, үргэжэ, үндылгэжэ табиһан аба, эжыгээ, үетэн нүхэдөө иигэжэ сэгнэжэ, магтажа ябаха гээшэ тэрэнэй сэдхэл доторой баян дэлгэр байһые гэршэлнэ ааб даа.

«Төөбии таабайнарай дуунуудай аялгаар» гэхэн ном соогоо Валерий Дашеевич 108 дуу оруулһан байна. Энэ хүмнай юрэдөөл тоонуудта өөрын онсо хандасатай юм. Гурбан эрдэни (түбэдөөр - Гончик Сүм), табан эрдэни (Пурбо), долоон эрдэни (Норбо) болоод, эгээл сэнтэйн - юһэн эрдэни - болоно. 108 гээшэмнай ямархан тоо гээшэб, ямар юумэ тэмдэглэдэг юм гэбэл - эрхи 108 орооһотой гэхэ гү, али 108 шүрэнүүдһээ (бусинки) бүридэһэн байдаг. «Энээгээр бодоходо, уран шүлэгшэ дуунуудайнгаа тоо 365-да хүргэхэнь лабтай», - гэжэ «Неиссякаемый талант Валерия Цыбикова» гэхэн ном гаргаһан Закаменск хотын Түбэй сангай хүдэлмэрилэгшэд тэмдэглээ һэн.

60 наһанайнгаа дабаан дээрэ ябаад хэблүүлһэн «Сэлгээ һүни нютагтам» гэхэн ном соогоо 60 дуунуудые оруулһан юм.

«Намдуухан хабарай хаһа... Оршон тойронхи байгаалиин үнгэ зүһөө аалихан хубилгаха саг. Энээхэн үеын үглөөнэй үүр сайха багта зүрхэ сэдхэлни гэнтэ гунигта абтажа, тоонто нютагни, аба эжымни урихан шарай ухаандам ородог. Түрэл нютагай татаса үлгын дуугаар сууряатадаг. Эжын дуун, түрэл хэлэнэй уян аялга хүнэй сэдхэл зүрхэндэ мартагдахагүй, онсо шэдитэй. Үни урдын үе саһһаа үлгын дуунай нангин аялгаар түрэлхиднай ууган хэлээ нангинаар сахижа ябаа», - гэжэ уран шүлэгшэ Валерий Цыбиков тон зүб хэлэнэ.

Оролто үгэдөө Валерий Дашеевич Цыбиковэй олон тоото габыяануудые, ажал хүдэлмэриинь онсолон ехээр тэмдэглэхые

оролдоогүй, тэрэнэй зохёохы ажалда, дуунуудтань лэ тогтобоб. Юундэб гэхэдэ, Валерий Дашеевич Цыбиков Буриад орондоо мэдээжэ болоһон хүн. Уран шүлэгшэн, дуушан зохёохы зайнгаа эхиндэ ябана, ямар олон уран бүтээлнүүдые дархалаа гэшэб, тэрэндэл адляар олон тоото зохёолнуудые бүтээхэ, дархалха байха гэжэ этигэнэб. Иигэжэ хэлэхэдэ, Валерий Дашеевичин нэгэтэ намда хөөрэнэниие мартадаггүйб. Валерий Дашеевич сэрэгэй алба гаража байхадаа, дэлхэй дээрэ сууда гараһан поэт Сергей Есенинэй түрэнэн Рязаниин тала дайдаар ябахадаа, тэрэнэй эхэ нютаг Константиново хүрэжэ, поэдэй түрэнэн модон гэр соо орожо гараһанаа, түмэр орон дээрэнэ хэбтээдшые үзэнэһөө хөөрөжэ, намайе ехээр гайхуулаа һэн. Дэлхэй дээрэ боложо байгаа үйлэ хэрэгүүд, үзэгдэлнүүд өөрын удхатай, өөрын гурим журамтай, өөрын табисууртай байдаг, юмэн миинтэ, хаанаһаашые бэшээр болоод орхидоггүй, ямар нэгэн шалтагаантай байдаг гэшэһэн зүб гэжэ би этигэдэгби. Агууехэ поэдэй гэр соо орожо, орон дээрэнэ хэбтээдшые үзэнэһиниинь юрын ушар бэшэ, тэрэнэй хуби заяанда удхатай байгаа, Сергей Есенин шэнги гоё һайханаар, сэдхэл хүдэлгэмэ уятайгаар хуһан модые магтажа бэшэнэн, дурсаһан хүн ородойшые, буриадайшые литературада олон бэшэ. Валерий Дашеевичые «дун сагаан хуһанай дуушан» гэжэ дэмыдэ нэрлээгүй, хуһанай уйһаар уран бүтээл дархалха буриад арадынгаа заншал саашань хүгжөөхэ бэлиг талаан онсо удхатайгаар үгтэнэн хадаа тэрэ юрэл Константиново хүрэжэ, Есенинэй гэр соо ороогүй, дун сагаан хуһанай агууехэ дуушантай иигэжэ «уулзаха» дээдын табисууртай байгаа гэжэ һананаб.

Нютагайнгаа бэлигтэй хүбүүндэ, арадай дархан Валерий Дашеевич Цыбиковтэ, «Зүүдэнэйм орон» гэнэн шэнэ номойн хэблэгдэн гараһаар амаршалжа, дэлхэйн бухы һайн һайханиие хүсөөд: «Одоншни хододоо гэрэлтэжэ, дуунуудшни хододоо зэдэлжэ, зохёолнууд олоор дэлбэрэн түрэжэ байг» - гэжэ үнэн зүрхэнһөө үрэнэб.

Надежда ШАГДУРОВА-ГАРМАЕВА,
Россиин Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн,

УРАН ЗОХЁОЛОЙ ДЭЭЖЭ – АРАДАЙ ДУУНУУД

Арадай аман зохёолой нэгэ халбари, халаа болохо дуун гээшэ нютаг нютагуудта хүн зонойнь абьяас аргаар гүйсэдхэгдэжэ, баяр зугааень, уйдхартай бодолыень дэнзэлдэг эдитэй. Тиихэдээ олон нютагуудай хүн зоноор (үгэ, аялгаараа) олон удаан жэлнүүдтэ үеһөө үедэ ама дамжан зэдэлжэ байдаг гүн удхатай, онсо өөрын аялгатай, ёһотойл арадай болоһон дуунууд байха.

Тэдэ хадаа манай арадай аман зохёолой абаһаар лэ хэрэглэгдэжэ байдаг юрөөлнүүдтэй, оньһон үгэнүүдтэй, таабаринуудтай ана-мана гүйсэдхэгдэжэ байдаг эди шэдитэй гээшэ.

Валерий Цыбиков Нурта нютагтаа дуулагдадаг дуунуудые багаһаа хойшо һонирхожо үдэһэн хадаа мүнөө тэдэнээ һэргээжэ, заримандань өөрөөшье хаба шадалаараа үгэнүүдые нэмэжэ, 2012 ондо согсолбори болон хэблүүлээ юм. «Шүлэг бэшэдэг хүн дууша сэдхэлтэй байдаг» гэжэ дэмы хэлсэдэггүй ха. Тиихэдээ дуунда дуратай хүн шүлэгшэн байха ёһотой болоно. Хүн зоной гүйсэдхэдэг дуунууд анхан ёһоороо байха зэргэтэй. Юуб гэхэдэ, дуунай үгэнүүд аялгадаа тааралдаһан сохилтотой байдаг, энээниень ритм гэнэбди. Аялга, дуун, хүгжэмэй зохёол гү, али уран шүлэг гэхэ мэтэ ритмикийн аргаар лэ юрын хэлэлгэһээ илгарна ха юм. Арадай дуунууд гол түлэб 2-3 бадагтай байдаг. «Краткость – сестра таланта» гэхэн гайхамшагта һургаал бии бшуу.

Үнгэрһэн зуун жэлэймнай хоёрдохи хахадта бэшэгдэһэн дуунууд олонхидоол 3-4 бадагтай, үшөө тиигээд дабталгын бадагтай (ариновка) байдаг ха юм. Иимэ дуунууд ходорхой ульгам аялга байгуулгаараа оборхон байбал, һайхан хоолойтой дуушадташье, шагнажа байһан зондошье һонигүй, залхуутай болошодог ха юм.

Урданай монгол, буряад дуунуудай дабталгатай байдагые һананагүйб. Тэдэ дуунууд соморхон үгэнүүдтэй, хоморой һайхан аялгатай байдагаараа үе сагуудые дабажа ерээ гээшэ.

Мүнөө сагта, манай түрэлхиин аялга дуунуудай хомороор бэшэгдэжэ байха үедэ, нютаг нютагуудта дуулагдажа байдаг

анханай дуунай үгэнүүд олоной нонирхол хэдэбые үргэхэл байна. Тиимэһээ уран найханда дуратай Валерий Цыбиковэй нютагайнгаа урдын дуунуудые буулгажа, хэргээн хэблүүлжэ байхань ехэл магтамаар байна.

Булад ЖАНЧИПОВ,
*Гүрэнэй шангай лауреат,
Россиин Уран зохёолшодой
холбооной гэшүүн, поэт
«Аажам үдэр нютагтам», 2013 он*

УРДАНАЙ УРЛАЛАЙ, УЯНГЫН ХАНИ НҮХЭР

Захааминай аймагай Нурта нютаг хэзээни урдын сагһаа уран дархашуулаараа суурхадаг байһан. Хэн нэгэнэйнгээ гэр бариха гэбэл, бултадаа хамһажа туһалдаг, бэе бэеынгээ ажамидарал байдалые али болохоор дэмжэдэг, эгээлэй сагта эб нэгэн, алишье үедэ ами нэгэн ажаһуугаа юм. Нютагайнгаа зоной эгээл эрхим шанар шэнжые бээдээ шэнгээһэн, сээжын сэсэн зугааень, сэнтэй урлал бэлигыень халан абаһан, олониитэдэ мэдээжэ болоһон багша, арадай мастер Валерий Дашеевич Цыбиковэй уйһан бүтээлнүүдые хараа үзөөгүй хүн Буряадтамнай үгы ёһотой.

«Уйһан бүтээлнүүдэй үзэсхэлэн» гэхэн олон выставкэнүүдые эмхидхээд, эдир залуу үетэндэ урданай урлалые халан дамжуулжа байһан энэ хүмнай сэдхэлдээ уянгын ульһа бөөмэйлэн ябадаг юм. Түрэл тоонто Захааминаа, Нурта найхан тоонтоёо, нютагайнгаа түрүүшүүлые магтан дуулахаһаа, арадай урлал тухай зураглалнуудые бэшэхэһээ, шүлэгүүдые найруулхаһаа гадна һүүлэй үедэ арадай аман зохёол суглуулдаг болонхой.

Дунда хургуулийн ажалай багша, БИПКРО-гой «Технология и предпринимательство» гэхэн кафедрын ахалагша багша, ВСГТУ-гай «Технология и дизайн упаковочного производства» гэхэн кафедрын багша гэхэн хүндэтэйшье, аша туһатайшье

тушаалнуудта хүдэлхэдөө, «Уйһаар урлал бүтээл» гэхэн өөрын авторска программа зохёон байгуулжа, шабинартаа, мүн бусадшые дуратайшуулда халан абахадань тааруугаар ойлгуулан хөөрөжэ үгэдэг.

Буряад шэмэглэл угалзануудые хэрэглэн, үзэмжэ хайхан, хайн шанартай бүтээлнүүдые уйһаар хэжэ, уласхоорондын, Бүхэроссиин, региональна, республиканска выставкэнүүдтэ табиһан, магтаалда хүртэһэн байха юм. Онсолбол, Бүхэроссиин выставкэдэ уйһан зүйлнүүдын альтан медальда хүртөө, «Сибириин бэлигтэн», «ХХ зуун жэлэй мастернууд» гэхэн выставкэнүүдтэ үнэтэ үзэсхэлэн гэжэ сэгнэгдээ һэн. Жэл бүриин республиканска выставкэнүүдтэ уран бүтээлнүүдын саг үргэлжэ тэмдэглэгдэжэ, түрүү һууринуудые эзэлдэг.

В.Д.Цыбиков туйлаһанаараа һанаагаа амараад һуудаггүй, харин зохёохы шадабаряа саг үргэлжэ мүлижэ, онол аргуудаа баяжуулжа байдаг. 1993 ондо ВАРК ажал ябуулгыень онсо сэгнэжэ, «Арадай мастер» гэхэн нэрэ олгоо. 1995 ондо «Буряад Республикын соёлой габыята хздэлмэрилэгшэ» гэхэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэһэн габыатай. Арадай заншалта урлалые хэргээн хүгжөөжэ, дам саашанхи үенүүдтэ дамжуулан байһан нүхэрнай 1990 ондо «Буряадай түрүү хүнүүд» гэхэн конкурсын лауреат болоо һэн.

Урлалдаа угаа бэрхэ мэргэжэлтэнэй бүтээлнүүд гадаада түхэлөөрөө угаа хайхан, урин гоё байхаһаа гадуур ажабайдалда тон хэрэгтэй юм. Хушаар хэгдэһэн абдар, заһалай бүтээлнүүд, бусад хэрэгсэлнүүд хэды сэнтэй, бата гээшэб. Уйһан бүтээлнүүдын хэзээни сагта үнэтэй, шанар шэнжэ тухайн уншагшад дуулаһан, сонсоһон лэ байха. Эдэе хоолой зүйл түйсэнууд соо хээ һаа, гутахагүй, эд хубсаһа абдар соо хадагалхада, муудахагүй.

Урданай урлалые үргэлжэлүүлэгшэ В.Д.Цыбиковэй зохёохы выставкэ оло дахин үнгэргэгдэһэн байна. «Уйһан бүтээлнүүдэй үзэсхэлэн» гээд, түрүүшын выставкэ нэрлэгдээ һэн. Тэрэ гэхэнһээ хойшо Валерий Цыбиков шүлэгүүдэй хоёр суглуулбари гаргаа, уянгата шүлэгүүдын «Буряад үнэн» сонин соо хэблэгдэжэ байдаг.

Буряадай багшанарай мэргэжэл дээшэлүүлхэ курснуудта дээдэ категориин багша В.Д.Цыбиков практическа абыасые олон зондо ойлгуулна, дам үргэлжэлүүлхэ хүнүүдые олоно бшуу. Налгай нам зантай, найдамтай хүмүүжүүлэгшэ мүн. «Алтаргана-2006» нааданда алтан медалаар шагнагдаһан, 2007 ондо үнгэргэгдэһэн

«Сердце отдаю детям» гэхэн нэмэлтэ һуралсалай багшанарай республиканска мүрысөөнэй лауреат мүн. Уласхоорондын выставкын үедэ Москва хотын политехническэ музейдэ буряад түйсэнүүдээ хэтын хадагаламжада дамжуулһан байна.

Эдэ бүгэдэһөө уламжалан тобшолходо, В.Д.Цыбиков Буряад Республикын соёлой болон эрдэм һуралсалай хүгжэлтэдэ онсо өөрын хубитаяа оруулһан, габыата хүнүүдэймнай нэгэн гээшэ. Мүнөө дүй дүршэл тухайгаа, арадай ёһо заншал, уянгата мэдэрэлһээ мүндэлэн гараһан мүнүүдтэй номоо гаргуулхаад байхадань, заатагүй дэмжэхэ гэхэн халуун мэдэрэл түрөө. Энэ ном түрэл аймагайнгаа 80 жэлэй ойдо зорюулаа. Сэдьхэлэйнь абьяас ульһа иимэл гээшэл.

Галина БАЗАРЖАПОВА-ДАШЕЕВА,

«Буряад үнэн» сониной редактор,

Буряадай Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ

«Захааминһаа заяатай», 2007 он

ЗУУН НАЙМАН ДУУНУУДУДАЙ ЗЭДЭЛЭЭН ДОРО

Буряадай соёлой габыата хүдэлмэрилэгшэ, сүлөөтэ барилдаагаар СССР-эй спортын мастер, Россиин юрэнхы эрдэмэй хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ, арадай дархан алдартай, Захааминай «Уран Дүшэ» литературна нэгэдэлэй, Буряадай Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн, «Буряадай түрүү хүнүүд-1999» конкурсын лауреат, 1994 ондо ВДНХ-гай алтан медальда, 2006 ондо «Алтаргана» нааданай алтан медальда хүртэһэн, 2010 ондо «Россиин түрүү хүнүүд» гэхэн энциклопедидэ ороһон, 2013 ондо Монголой «Чингисхан» медалаар шагнагдаһан, түрэл Буряад оронойнгоо уран зохёолой, соёлой, эрдэм һуралсалай, гар урлалай хүгжэлтэдэ горитой ехэ хубитаяа оруулһан түрүү хүнүүдэймнай нэгэн Валерий Дашеевич Цыбиковые танихагүй хүн гэжэ Буряадтамнай үсөөн гэхэдэ, алдуу болохогүй.

Валерий Цыбиков түрүүшынгөө «Юһэн эрдэни» ном 2003 ондо Буряадай мэдээжэ поэт Рахмет Шоймардановай дэмжэлгээр хэблүүлээ бэлэй. Тэрэ гэхээр шүлэгүүдэй хэдэн номуудые

гаргахадань, Буряадаймнай мэдээжэ ирагуу найруулагшад: Буряадай гүрэнэй шангай лауреат Булат Жанчипов, Буряадай арадай поэт Галина Базаржапова-Дашеева, Буряадай Уран зохёолшодой холбооной харюусалгата секретарь Надежда Шагдурова-Гармаева гэгшэд оролто үгэнүүдые бэшэжэ, зохёохы ульхатай нүхэрөө ехэтэ дэмжэлэн юм.

«Мүнөө сагта, манай түрэлхиин аялга дуунуудай хомороор бэшэгдэжэ байха үедэ, нютаг нютагуудта дуулагдажа байдаг анханай дуунуудай үгэнүүд олоной хонирхол хэдэбые үргэхэл байна. Тиимэхээ уран хайханда дуратай Валерий Цыбиковэй нютагайнгаа урдын дуунуудые буулгажа, хэргээн хэблүүлжэ байхань ехэл магтамаар байна», - гэжэ Булат Намдакович Жанчипов бэшэнэ.

Тээд, энээн дээрэ нэмэжэ хэлэхэдэ, Валерий Цыбиковэй шүлэг зохёолнууд урданай арадай дуунууд бэшэ, харин тэрэ хилэнүүдые алхажа гараһан өөрын замтай уран зохёолнууд гэжэ баталхаар. Валерий Дашеевичые хайнаар мэдэхэ зон энэ нүхэрнай тоонуудай удхада ехэ анхрал хандуулдаг гэжэ мэдэдэг. «Гончиг сүм - гурбан эрдэни», дүрбэлжэн Пүрбэ эрдэни, табан Норбо эрдэни, долоон Зэндэмэни эрдэни, буряад зоной эгээл үргэмжэлдэг Юһэн эрдэни! Тиихэдэ 108 гэхэн тоомнай онсо удхатай юм. Энэ тоо дэлхэйн бүхы зондо онсо удха шанартай. Түрүүшын космонавт Юрий Гагарин дэлхэе 108 минута соо эрьһэн гэжэ мэдээжэ. Түбэд ламанар үглөөгүүр бодоһоор урадхал уһан соогуур 108 алха хэдэг. Бурхандаа мүргэхэдөө тарни, маани тоолохо эрхи 108 шүрэнһөө бүридэнэ. 108 тоолоходол, маани гү, али ямаршы тарни гүйсэд хүсэндөө хүрэхэ юм. Бурхан багшын өөрөө айладаһан «Ганжуур» 108 ботиһоо бүридэдэг. Тиимэхээ шэнэ ном соогоо уран зохёолшын 108 зохёолнуудаа оруулһаниинь ехэл удхатай.

Угһаа удхатай урматай багшын, уран дарханай, уран зохёолшын энэ ном гартаа абажа уншаһан хүн бүхэн өөрын сэгнэлтэ үгэнэ бээ. Харин өөрынгөө зүгһөө зохёохы шэнэ амжалтаарнь Валерий Дашеевичые амаршалаад, саашадаашье шэнэ булган захатануудаа бүтээжэл байхыень хүсэнэб.

Дун сагаан хуһанай дуушан

Сэнгэ РИНЧИНОВ,

*«Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай сурбалжсалагша,
Россиин Сэтгүүлшэдэй холбооной гэшүүн,*

Буряадай соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ

ДУН САГААН ХУҢАНАЙ ДУУШАН

Би Валерий Цыбиковтай 1990-ээд онуудай тэн багаар “Байгал” сэтгүүлдэ хүдэлжэ байхадаа танилсаһан байгаа. Нюргаар набтаршагшыё хаа, шүрбэһэлиг багжагар бээтэй энэ хүн тэрэ гэхэнһээ хойшо тон дүтэ ханадаг нүхэрни болонхой. Сэтгүүлэй нэгэ дугаарта Валерын хэдэн шүлэг толилхоёо бэлдэхэ үедөө наһанайнгаа хунгажа абahan хэрэгтэ харюусалга ехэтэйгээр, үнэн сэдхэлһээ хандадаг, саашанхи замаа холо харадаг хурса һонор хүн юм байна гэжэ ойлгоо бэлэйб...

Юһэн эрдэнийн тоогоор бэшэгдэһэн юһэн шүлэгыень уншахадаа, бииимэнэгэ юумэшбэшээһэм. Талаан бэлиггээшэмнай тэнгэриһээ тэб гээд буужа ерэдэггүй, харин уг изагуурай, шуһанай юумэн ха. Нээрээшье, хүн бүхэнэй уг гарбалые үзүүр үндэһэнһөөнь шэнжэжэ үзэбэл, заабол али нэгэ үедэнь дуушан, үльгэршэн, дархан гү, али бөө найжа, лама ушардаг. Тиимэһээ хүн түрэлтэн онсо бэлигтэй хүнүүдые “бурханай галтай” гэхэдээ, дээдэ үеынгөө элинсэг хулинсагуудые бурханай зэргэдэ тахижа, хүндэлжэ байдаг хадаа, иигэжэ хэлэдэг ёһотой гэжэ һананаб.

Валерий Цыбиков түрүүшынгээ номой халуун бүлээн сагтань олон уншагшадтаяа танилсуулжа, саашанхи зохёолнуудайнгаа сог зали, һабагшыень арад зонһоо дамжажа абахань болтогой!

Рахмет ШОЙМАРДАНОВ,

поэт, Россиин Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн,

МҮНХЫН АРШААН

Үсэгэлдэр һүни би
Мүнхын аршаан олооб
гэжэ зүүдэлээб.
Буурал сагаан эжытэээ
Бараалхажа байнаб
гэжэ зүүдэлээб.
Юртэмсын хүнэй наһые
Утадхажа байнаб
гэжэ зүүдэлээб.
Энэ мүнхын аршаан
тандаа мүнөө баринам.

Үсэгэлдэр һүни би
Мүнхын аршаан олооб
гэжэ зүүдэлээб.
«А» узэг танюулһан багшатаяа
Арюудхажа байнаб
гэжэ зүүдэлээб.
Алтан хургаал заабаринуудынъ
Мүнхын аршаан болоо
гэжэ зүүдэлээб.
Арюун сэбэр аршаан
тандаа би баринам.

Үсэгэлдэр һүни би
Мүнхын аршаан олооб
гэжэ зүүдэлээб.
Наһанайнгаа хани нүхэртэй
Нангин аршаанһаа хүртөөбди
гэжэ зүүдэлээб.
Хүнэй инаг дуран
мүнхэ юм гэжэ этигээб.
Энэ нангин аршаан
тандаа би баринам.

Үсэгэлдэр хүни би
Мүнхын аршаан олооб
гэжэ зүүдэлээб.
Аша, зээ, хүбүүд, басагадтаяа
Амсажа байнабди аршаанһаа
гэжэ зүүдэлээб.
Эхэ буряад хэлэмнай
Эрдэни зэндэмэни гэжэ зүүдэлээб.
Энэ шэдитэ аршаан
тандаа би баринам.

БУРХАДНИ

Эбиин сагаан сүн
Эм бэшэ юм даа.
Энхэрэн намайе тэнжээһэн
Эбиимни Бурхан даа.

Баабайм зүгнэхэн бэен
Баялиг бэшэ юм даа.
Багаһаань намайе хургаһан
Баабаймни Бурхан даа.

Эрэ болохыем тэнжээһэн
Эбиимни Бурхан даа.
Баатар байхыем тэнжээһэн
Баабаймни Бурхан даа.

Арад зондоо, Буряадтаа
Ашатай туһатай байхыемни
Анхаран, энхэрэн үндылгэхэн
Аба, эжымни Бурхан даа.

ҮРЕЭЛДЭНЬ ХҮРТЭЭ

Зуhalан газар сабшажа,
Зүлгэ хяагынь абая.
Заяатай нютагаа хүндэлжэ,
Замайнгаа үреэлдэ хүртэе.
Набтар газар сабшажа,
Ногоо хяагынь абая.
Наһатай баабайгаа хүндэлжэ,
Наһанай үреэлдэ хүртэе.

Хотогор газар сабшажа,
Хяаг ногооень абая.
Хайрата эбиигээ хүндэлжэ,
Хожомой үреэлдэ хүртэе.

Үндэр газар сабшажа,
Үдхэн хяагынь абая.
Үбгэн таабайгаа хүндэлжэ,
Үеын үреэлдэ хүртэе.

МҮНХЭ ЮМ

Дуулим нютагым үгсөө хэн гүт?
Даамаар жабарын мүнхэ юм.
Дурлахан нүхэдтэйм золгоо хэн гүт?
Дуудахагүй зугаанин мүнхэ юм.

Тоонто нютагым үгсөө хэн гүт?
Тооһото жабарын мүнхэ юм.
Танил нүхэдтэйм золгоо хэн гүт?
Таатай зугаанин мүнхэ юм.

Үргэн нютагым үгсөө хэн гүт?
Үбэлэй жабарын мүнхэ юм.
Үетэн нүхэдтэйм золгоо хэн гүт?
Үдэрэйн зугаа мүнхэ юм.

Хабтагай нютагым үгсөө хэн гүт?
Хабарай жабарын мүнхэ юм.
Ханилхан нүхэдтэйм золгоо хэн гүт?
Хабатай зугаанин мүнхэ юм.

ХАНИЛАЯ, НҮХЭДНИ!

Баглагар хуһан модые
Бусажа ерэхэдээ магтая.
Баабайн үринэр сугларжа,
Баярлажа, дуулажа зугаалая.

Нютагай хуһан модые
Нүүдэл дундаа магтая.
Наһанай нүхэд сугларжа,
Нүхэсэжэ, дуулажа зугаалая.

Уулын хуһан модые
Уулзажа байхадаа магтая.
Унаган нүхэд сугларжа,
Урматай дуулажа, зугаалая.

Хуһан сагаан модые
Хүгшэржэ ябахадаа магтая.
Хамтаараа үринэр сугларжа,
Ханилжа, дуулажа зугаалая.

ҮРГЭНЭ БИИЗ

Бууралайм дүрбэн хүлые
Баянхан дэлхэй үргэнэ бииз.
Балшархан наһанайм жаргалые
Баабайн буян үргэнэ бииз.

Эмнигэйм дүрбэн хүлые
Элдинхэн дэлхэй үргэнэ бииз.
Энээхэн наһанайм жаргалые
Эбиимни буян үргэнэ бииз.

Халтарайм дүрбэн хүлые
Хабтагайхан дэлхэй үргэнэ бииз.
Холшорхон наһанайм жаргалые
Хоюуланайнь буян үргэнэ бииз.

Намтарайм дүрбэн хүлые
Намжаахан дэлхэй үргэнэ бииз.
Нэгэл наһанайм жаргалые
Нютагайм буян үргэнэ бииз.

МЭДЭЭГҮЙБ

Байгал далайн эрьедэ
Бороогой ороһые мэдээгүйб.
Баярлажа, найрлажа байхадаа,
Бууралшые болоһоноо мэдээгүйб.

Зэдэ голойнгоо эрьедэ
Зунайшые болоһые мэдээгүйб.
Зугаалжа, сэнгэжэ ябахадаа,
Зуушые хүрэнхэнөө мэдээгүйб.

Үндэр-Дулаанай хормойдо
Үбэлэйшые болоһые мэдээгүйб.
Үргэлжэ баярлажа ябахадаа,
Үбгэншые болоһоноо мэдээгүйб.

Хабтагай үргэн нютагтаа
Хабарайшые болоһые мэдээгүйб.
Ханилжа, баярлажа һуухадаа,
Хүгшэншые болоһоноо мэдээгүйб.

ХҮНДЭЛ БАЙНА

Буусаяа ханахан мориндо
Боожо, жолоонь хүндэл байна.
Баабайгаа ханахан бээдэ
Бусадай нютаг хүндэл байна.

Нугаяа ханахан мориндо
Ногто, жолоонь хүндэл байна.
Нютагаа ханахан бээдэ
Нойршые хүрэхэгүйдэ хүндэл байна.

Тоонтоёо ханахан мориндо
Таха, шүдэр хүндэл байна.
Түрэлөө ханахан бээдэ
Түрэл нютаг холол байна.

Эжэлээ ханахан мориндо
Эмээл, хазаар хүндэл байна.
Эбиигээ ханахан бээдэ
Энэдхэг нютаг хүндэл байна.

НАНААГҮЙБ

Байса үндэрэйнгөө модоной
Бутаржа унахыень мэдээгүйб.
Буурал гансахан баабаймни
Бусахагүй юм гэжэ ханаагүйб.

Мундарга уулынгаа модоной
Мухарижа унахыень мэдээгүйб.
Мансылхан хайрата эбиимни
Мордохо юм гэжэ ханаагүйб.

Үндэр хадынгаа модоной
Үмхиржэ унахыень мэдээгүйб.
Үргэһэн хайрата эбиимни
Үтэлхэ юм гэжэ ханаагүйб.

Хада хабсагайнгаа модоной
Хухаржа унахыень мэдээгүйб.
Хайрата гансахан баабаймни
Хүгшэрхэ юм гэжэ ханаагүйб.

ХҮНДЭЛӨӨРЭЙ

Булган архан дэгэлээ
Барижа, тааруулжа оёорой.
Буурал эбии, баабайгаа
Баярлуулжа ходоодоо хүндэлөөрэй.

Нооһотой архан дэгэлээ
Наринаар тааруулжа оёорой.
Наһатай эбии, баабайгаа
Найрлуулжа үдэртөө хүндэлөөрэй.
Хонин архан дэгэлээ
Хормойень тааруулжа оёорой.
Хайрата эбии, баабайгаа
Хонон, үнжэн хүндэлөөрэй.

Элдэһэн архан дэгэлээ
Эсхэжэ, тааруулжа оёорой.
Эбии баабай хоёроо
Энхэрэн хайрлажа ябаарай.

ДУЛААХАН ҮБЭР

Альганай шэнээн ябахадам,
Аба, эжын үбэр дулаахан.
Алад саашаа болоходом,
Амарагай үбэр дулаахан.

Барбагайн шэнээн ябахадам,
Баабайн үбэр дулаахан.
Бээ хүсөөд ябахадам,
Басагадай үбэр дулаахан.

Нялха нарай ябахадам,
Нютагай шарай дулаахан.
Наһатай болоод ябахадам,
Нүхэрэйм үбэр дулаахан.

Эрхын шэнээн ябахадам,
Эбиин үбэр дулаахан.
Эрэ болоод ябахадам,
Инагай үбэр дулаахан.

ХАЛАГЛАНАМ

Боро улаан пулааднай
Барагдажал байна, халагни халаг.
Баталһандаа хадамда ошонгүйгөөр
Багахантай болоно, халагни халаг.

Зузаан дулаан пулааднай
Задаржал байна, халагни халаг.
Зоглоһондоо хадамда ошонгүйгөөр
Заахантай болоно, халагни халаг.

Улаан эрээн пулааднай
Ударжал байна, халагни халаг.
Ушарһандаа хадамда гарангүйгөөр
Үхибүүтэй болоно, халагни халаг.

Хара торгон пулааднай
Хахаржал байна, халагни халаг.
Ханилһандаа хадамда гарангүйгөөр
Хүгшэржэл байна, халагни халаг.

ТҮЛҮҮЖЭ ДАА

Ардаг моримни үтэлбэ,
Адуунай унаганиинь түлүүжэ даа.
Аялһаар бээмни үтэлбэ,
Аша гушанарынь түлүүжэ даа.

Зээрдэ моримни үтэлбэ,
Залуу унаганиинь түлүүжэ даа.
Золгоһоор бээмни үтэлбэ,
Зээ ашанарынь түлүүжэ даа.

Унаһаар моримни үтэлбэ,
Унага дааһаниинь түлүүжэ даа.
Ушарһаар бээмни үтэлбэ,
Үри хүүгэдынь түлүүжэ даа.

Хатарһаар моримни үтэлбэ,
Хоёр унаганиинь түлүүжэ даа.
Ханилһаар бээмни үтэлбэ,
Хүбүүд, басагадынь түлүүжэ даа.

НАНАНАЙ НҮХЭР БИИЗ

Задараад лутаар намаалдаг
Залуухан хуһан модон бииз.
Зонһоо лутаар дурладаг
Заяанайм хайрата нүхэр бииз.

Ногоорон лутаар намаалдаг
Нахилзаһан хуһан модон бииз.
Найдамтай лутаар дурладаг
Наһанайм хайратай нүхэр бииз.

Сагтаа лутаар намаалдаг
Сагаахан хуһан модон бииз.
Сэнтэй лутаар дурладаг
Сэлеэнэйм хайратай нүхэр бииз.

Хабартаа лутаар намаалдаг
Хухаршагүй хуһан модон бииз.
Хамагһаа лутаар дурладаг
Хонгор наһанайм нүхэр бииз.

ЭЛДЭБТЭЙ

Боориин харгы нариншье хаа,
Бутуу ташалантай байдаг юм.
Баабайн хүбүүд адлишье хаа,
Буруу бодолтой байдаг юм.

Мундаргын харгы нариншье хаа,
Мухар ташалантай байдаг юм.
Манай хүбүүд адлишье хаа,
Муухан бодолтой байдаг юм.

Хадын харгы нариншье хаа,
Хүнды ташалантай байдаг юм.
Хүнэй хүбүүд адлишье хаа,
Хатуу бодолтой байдаг юм.

Эрьеын харгы нариншье хаа,
Эгсэл ташалантай байдаг юм.
Эбиин хүбүүд адлишье хаа,
Элдэбын бодолтой байдаг юм.

ХАЛЬМАГ ДАНГИНАДА

Баглаа бамба сэсэгүүдэй найхание
Баринаб дурдан, шамдаа холоһоо.
Буряад булгата буурал оронһоо
Бадархан дуранайм - хальмаг дангина.

Уула үндэр хадата нютагай
Уран омогтой дорюун хүбүүмби.
Талата газарташ тала архан дуратай
Таалан дурсанаб, тэбэрин шамайгаа.

Наһаншье түргэн тэхэрилтэгүйгөөр ошобо,
Нарбашье үнихэнэйл сайжа захалаал.
Наһан хуби заяандам хойшодоо
Нангин найдални мэтээр үлэхэл.

Байгал далайн долгион байхада,
Бамба сэсэгэй халбарха үедэ,
Бодол сэдхэлээ доһолгон гэнтэ
Бахархан домоглохоб – хальмаг дангина.

ОЙЛГООРОЙ

Архан жолоогоо татад гээрэй,
Алдажал бүдэрхэл гэнэгүйл даа.
Алдуутай ябадалаа орхид гээрэй,
Арадайнгаа заншалһаа халихалши.

Бүтүү жолоогоо татад гээрэй,
Бүдэржэл унахал гэнэгүйл даа.
Буруутай хэрэгээ орхид гээрэй,
Буряадхан заншалһаа халихалши.

Утаһан жолоогоо татад гээрэй,
Унахал бүдэрхэл гэнэгүйл даа.
Уршагта ханаагаа орхид гээрэй,
Урдынгаа заншалһаа халихалши.

Хабтагай жолоогоо татад гээрэй,
Халгахал бүдэрхэл гэнэгүйл даа.
Хуурмаг ябадалаа орхид гээрэй,
Хамтынгаа заншалһаа халихалши.

НАНАНАЙ БАЯР

Зээрдэ мориёо барихагүйб,
Зэдынгээ ногоондо сэнгэг лэ.
Зугаалжал ябахаяа болихогүйб,
Золтойхон наһанайм баяр лэ.

Сабидар хүлэгөө барихагүйб,
Сэлгээхэн таладаа бэлшэг лэ.
Сэнгэжэл ябахаяа болихогүйб,
Сэнтэйхэн наһанайм баяр лэ.

Тахатай хүлэгөө барихагүйб,
Талынгаа ногоондо сэнгэг лэ.
Танилсаад ябахаяа болихогүйб,
Таатайхан ябаһанайм баяр лэ.

Хурдан хүлэгөө барихагүйб,
Хүбшынгөө ногоондо сэнгэг лэ.
Ханилжа ябахаяа болихогүйб,
Хүндэтэй ябаһанайм баяр лэ.

ЯАНАБ?

Жороолоод ябахадаа, яана гээшэб?
Жэгүүртэйл моритойб гэбэл гээшэ гү.
Зоргоороо ябахадаа, яанал гээшэб?
Зонһоо үлүүхэм гэбэл гээшэ гү.

Соёргоод ябахадаа, яана гээшэб?
Соморхон моритойб гэбэл гээшэ гү.
Сээжээ сохиходоо, яанал гээшэб?
Сэсэнхэм, үлүүхэм гэбэл гээшэ гү?

Табаргаад ябахадаа, яанал гээшэб?
Тарганхан моритойб гэбэл гээшэ гү.
Ташаагаа тулахадаа, яанал гээшэб?
Таанадһаа үлүүхэм гэбэл гээшэ гү.

Хатаргаад ябахадаа, яанал гээшэб?
Хонгорхон моритойб гэбэл гээшэ гү?
Хамараа үргэхэдөө, яанал гээшэб?
Хамагһаа үлүүхэм гэбэл гээшэ гү.

ДУХАРЯА

Байгал далайн замарһые
Баахан мэлхэй хүдэлгэнэл.
Борохон заахан зүрхыем
Баржан домбо хүдэлгэнэл.

Зэдэ голой замарһые
Зоодэй загаһан хүдэлгэнэл.
Заахан багахан зүрхыем
Залаһан духаряа хүдэлгэнэл.

Түхэрезн нуурай замарһые
Тула загаһан хүдэлгэнэл.
Түхэрезн харахан зүрхыем
Түрүүшын духаряа хүдэлгэнэл.

Харьялаа голой замарһые
Хадари загаһан хүдэлгэнэл.
Халуухан эрезн зүрхыем
Хүндын духаряа хүдэлгэнэл.

ХҮНДЭТЭЙ ЮМ

Бодоод, гэшхэлээд ябахадам,
Боориин ногоон зөөлэхэн юм.
Баярлаад, хүндэлөөд ябахадам,
Баабайн хүбүүн урихан юм.

Тодоод, гэшхэлээд ябахадам,
Талын ногоон зөөлэхэн юм.
Танилсаад, хүндэлөөд ябахадам,
Талын хүбүүн урихан юм.

Хүлөөрөө гэшхэлээд ябахадам,
Хагдан ногоон зөөлэхэн юм.
Ханилаад, хайрлаад ябахадам,
Хүнэй хүбүүн урихан юм.

Эрьелдээд, гэшхэлээд ябахадам,
Энгиин шулуун зөөлэхэн юм.
Эжэлээд, хүндэлөөд ябахадам,
Эбиин хүбүүн зөөлэхэн юм.

ЗАХЯА

Баруугаараа талатай Дулаан-Хаамнай
Баянхан нютагыем шэмэглээд байна.
Баранһаа хайратай нүхэрни
Баталхые намаяа асуугаад байна.

Зүүгээрээ талатай Дулаан-Хаамнай
Заяанайм нютагыем шэмэглээд байна.
Зондоо хайратай нүхэрни
Золгохоор намдаа дуулгаад байна.

Урдуураа талатай Дулаан-Хаамнай
Уужамхан нютагыем шэмэглээд байна.
Ухаандам хайратай нүхэрни
Уулзахые намдаа дурадхаад байна.

Хойгуураа талатай Дулаан-Хаамнай
Хотогорхон нютагыем шэмэглээд байна.
Хододоол хайратай нүхэрни
Ханилхые намдаа дурадхаад байна.

ОЙЛГОНОЛ БИИЗ

Зун болохооо айнагүйб,
Зулгэ ногоон урганал бииз.
Зоной хэлсэхэнээ айнагүйб,
Заяанай басаган ойлгонол бииз.

Үбэл болохооо айнагүйб,
Үбһэ ногоон урганал бииз.
Уладай хэлсэхэнээ айнагүйб,
Үнжэмэл басаган ойлгонол бииз.

Намар болохооо айнагүйб,
Набша ногоон урганал бииз.
Намайе хэлсэхэнэнь айнагүйб,
Наһатай басаган ойлгонол бииз.

Хабар болохооо айнагүйб,
Хүхэ ногоон урганал бииз.
Хүнэй хэлсэхэнээ айнагүйб,
Ханилһан басаган ойлгонол бииз.

ГОЁХОН ДАА

Нарихан бээтэй хэрмэмнай
Нархан модондоо гоёхон даа.
Наартай дулаахан басагамнай
Наадан дээрээ гоёхон даа.

Солбон гүйдэлтэй хэрмэмнай
Сагдуулхан модондоо гоёхон даа.
Сэдьхэлээрээ налгай басагамнай
Сагаалганай үедэ гоёхон даа.

Утахан һүүлтэй хэрмэмнай
Уулынгаа модондо гоёхон даа.
Уянхан налархай басагамнай
Үдэшингөө нааданда гоёхон даа.

Хүрин хара хэрмэмнай
Хушынгаа модондо гоёхон даа.
Хөөрхэн урихан басагамнай
Хурим дээрээ гоёхон даа.

ЯБАХАЛ ҺЭМ

Зун болодог үгыл һаань,
Зүлгэ ногоон байхал һэн.
Залуушуулай хэлсэдэг үгыл һаань,
Золтойдоо шамтайгаа ябахал һэм.

Намар болодог үгыл һаань,
Намаан хүхэхэн байхал һэн.
Наһатайшуулай хэлсэдэг үгыл һаань,
Нүхэсэжэ шамтайгаа ябахал һэм.

Үбэл болодог үгыл һаань,
Үбһэн хүхэхэн байхал һэн.
Үетэнэй хэлсэдэг үгыл һаань,
Үелжэл шамтайгаа ябахал һэм.

Хабар болодог үгыл һаань,
Хагдан хүхэхэн байхал һэн.
Ханитанай хэлсэдэг үгыл һаань,
Ханилаад шамтайгаа һуухал һэм.

ЖАРГАЛ

Бадма сэсэгтэл адлихан шэнгээр
Бадаржал ябахань, залуугай жаргал.
Болзорой эхиндэ хагдархан шэнгээр
Буурал болохонь, үреэлэй жаргал.

Набша сэсэгтэл адлихан шэнгээр
Наадажа ябахань, залуугай жаргал.
Намарай эхиндэ хагдархан шэнгээр
Наһатай болохонь, үреэлэй жаргал.

Үнгын сэсэгтэл адлихан шэнгээр
Үелжэл ябахань, залуугай жаргал.
Үбэлэй эхиндэ хагдархан шэнгээр
Үбгэн болохонь, үреэлэй жаргал.

Хонхо сэсэгтэл адлихан шэнгээр
Хүхижэ ябахань, залуугай жаргал.
Хүйтэнэй эхиндэ хагдархан шэнгээр
Хүгшэн болохонь, үреэлэй жаргал.

УРЯАЛ

Баглагар хуһан модые
Бусажа ерэхэдээ, магтая.
Баабайн үринэр сугларжа,
Баярлажа, дуулажа зугаалая.

Нютагай хуһан модые
Нүүдэл дундаа магтая.
Наһанай нүхэд сугларжа,
Нүхэсэжэ, дуулажа зугаалая.

Уулын хуһан модые
Уулзажа байхадаа, магтая.
Унаган нүхэд сугларжа,
Урматай дуулажа зугаалая.

Хуһан сагаахан модые
Хүгшэржэ ябахадаа, магтая.
Хамтадаа үринэр сугларжа,
Ханилжа, дуулажа зугаалая.

БАЙГААЛ БИИЗ

Буурал мориимни эзэлхэн
Баабайн хубуун байгаал бииз.
Байхан бэеымни эзэлхэн
Буряад басаган байгаал бииз.

Зээрдэ мориимни эзэлхэн
Захаамин хүбүүн байгаал бииз.
Заяата бэеымни эзэлхэн
Залуухан басаган байгаал бииз.

Хүлэг мориимни эзэлхэн
Хүрхүүд хүбүүн байгаал бииз.
Хүдэр бэеымни эзэлхэн
Хүнэй басаган байгаал бииз.

Эмниг мориимни эзэлхэн
Эбиин хүбүүн байгаал бииз.
Эдир бэеымни эзэлхэн
Эхэнэрэй нэгэн байгаал бииз.

ЯАХА НЭМ

Арюун уһанай тунгалагта
Ардагшни эрьенгүй яаха нэм.
Аляахан зүрхэнэйш уриханда
Амарагшни эрьенгүй яаха нэм.

Зэдэ уһанай тунгалагта
Зээрдэш эрьенгүй яаха нэм.
Залуухан зүрхэнэйш уриханда
Заяаташни эрьенгүй яаха нэм.

Уһанай арюухан тунгалагта
Унаашам эрьенгүй яаха нэм.
Улаахан зүрхэнэйш уриханда
Ушарһаншни эрьенгүй яаха нэм.

Харьялһан уһанай тунгалагта
Хатаршаш эрьенгүй яаха нэм.
Халуухан зүрхэнэйш уриханда
Ханилаашаш эрьенгүй яаха нэм.

ХААХАНУУР ЮМ?

Зэрэлгээтэһэн Зэдэмнэй үерлөөд байна,
Зуунайнь гараса хаахануур юм?
Залуухан зүрхэмни сохилоод байна,
Заяанайм ганса хаахануур юм?

Намдуу Зэдэмнэй үерлөөд байна,
Намарайнь гараса хаахануур юм?
Намдуухан зүрхэмни сохилоод байна,
Нүхэрэйм ганса хаахануур юм?

Үргэн Зэдэмнэй үерлөөд байна,
Үбэлэйннь гараса хаахануур юм?
Улаанхан зүрхэмни сохилоод байна,
Үелһэн гансамни хаахануур юм?

Хабтагай Зэдэмнэй үерлөөд байна,
Хабарайнь гараса хаахануур юм?
Халуунхан зүрхэмни сохилоод байна,
Ханилһан гансам хаахануур юм?

ХҮСЭЛ

Ардаг мориёо барихам даа,
Аласын хэрэгтэ мордохом даа.
Архи, тамхияа хаяхам даа,
Арюун замаар ябахам даа.

Буурал халтараа унахам даа,
Бултанай хэрэгтэ зорюулхам даа.
Буруу ябадалаа хаяхам даа,
Буряад заншалаа сахихам даа.

Тарган хүлэгөө хургахам даа,
Таатай хэрэгтэ зорихом даа.
Тамхи, архияа хаяхам даа,
Томоотой хүбүүн болохом даа.

Унаган зээрдээс хургахам даа,
Уласай хэрэгтэ мордохом даа.
Уудаг архияа хаяхам даа,
Урданайнгаа заншал сахихам даа.

ЯАХАЛ ГЭЭБШИ

Ногтын гоёор яахал гээбши,
Номгон мориень лэ унаарай.
Няалдаашын гоёор яахал гээбши,
Найдамтай зангаараал ябаарай.

Тохомой гоёор яахал гээбши,
Тарган шэлдэгын лэ унаарай.
Танилаашын гоёор яахал гээбши,
Таатайхан зангаараал ябаарай.

Хазаарайнь гоёор яахал гээбши,
Хатарша мориень лэ унаарай.
Ханилаашын гоёор яахал гээбши,
Хайрлахан зангаараал ябаарай.

Эмээлэйн гоёор яахал гээбши,
Эмнигэйн лэ түргэниие унаарай.
Эжэлээшын гоёор яахал гээбши,
Энэрхы зангаараал ябаарай.

ХУУРАЙ САХИР

Хандагай бугын урамдаан
Хада хүбшөөр ханхинаа.
Үлгы найхан Захаамин
Үлзы жаргал бэлэглээ.

Дабталга:
Түрэнхэн нютагтаа –
Тэндээл дурамни,
Тэндээл ханаамни,
Хуурай Сахирни, Хуурай Сахирни.

Дүүрэн золтой байхыемнай
Дулаан-Хаамнай харанхай.
Халюун хабтагай нютагнай
Хангай хэшэгээ заяанхай.

Дабталга.

Хэшжэг буянгаа дэлгэхэ
Хэтын баянхан түүхэтэй.
Хүбүүд, басагадайнгаа соло
Хамагай дээрэ үргэнхэй.

Дабталга.

ХОЛОДОБО

Боориин шулуун нааданхай
Бутаржал байһаар барагдаба.
Баярлажал ябаһан дүүхэймнай
Баталһандаа гаражал холодобо.

Уулын шулуун нааданхай
Унажал байһаар барагдаба.
Ушаржал ябаһан дүүхэймнай
Үелһэндөө гаражал холодобо.

Хадын шулуун нааданхай
Хаягдажал байһаар барагдаба.
Ханилжал ябаһан дүүхэймнай
Хадамда гаражал холодобо.

Эндиин шулуун нааданхай
Эбдэржэл байһаар барагдаба.
Эжэлжэ ябаһан дүүхэймнай
Эрэдээ гаражал холодобо.

ЯАШОО ЮМ

Ардаг моримни үлдэбэ,
Аятын* ногоон яашоо юм?
Алаг зүрхэмни сохилбо,
Амараг гансам яашоо юм?

Гунан моримни үлдэбэ,
Гэнжэгэнэй* ногоон яашоо юм?
Гайтайгаар зүрхэмни сохилбо,
Гансахан инагни яашоо юм?

Унаган хүлэгни үлдэбэ,
Үндэрэй* ногоон яашоо юм?
Улаан зүрхэмни сохилбо,
Ушархан гансам яашоо юм?

Хүлэг моримни үлдэбэ,
Хүбшын* ногоон яашоо юм?
Халуун зүрхэмни сохилбо,
Ханилхан гансам яашоо юм?

*Аята, Гэнжэгэн, Үндэр, Хүбшэ – нютагай
хадануудай нэрэнүүд.

ЗУН ДУНДА ХУХАРДАГ

Зун дунда хухардаг
Залуухан модон байгаал бииз.
Зулгыгаар намда дурладаг
Залуугай нэгэн байгаал бииз.

Намар дунда ногоордог
Нархан модон байгаал бииз.
Намда лутаар дурладаг
Наһанайм нүхэр байгаал бииз.

Үбэл дунда хухардаг
Үндэрэй модон байгаал бииз.
Үбгэн намда дурладаг
Үхинэй нэгэн байгаал бииз.

Хабар дунда намаалдаг
Хуһан модон байгаал бииз.
Хонгор намдаа дурладаг
Хани басаган байгаал бииз.

ГАЙХАЛТАЙ

Байсын үндэр хормойдо
Бургааһанай ургахань гайхалтай.
Буурал болоһон намтай
Баталхаа ханаһаниинь гайхалтай.

Тэмээн хадын хормойдо
Тибһэнэй ургахань гайхалтай.
Таабай болоһон намда
Таалуулхаа ханаһаниинь гайхалтай.

Үндэр-Дулаанай хормойдо
Уляаһанай ургахань гайхалтай.
Үбгэн болоһон намтай
Үелхээ ханаһаниинь гайхалтай.

Хадын үндэр хормойдо
Хуһанай ургахань гайхалтай.
Хүгшэн болоһон намтай
Ханилхаа ханаһаниинь гайхалтай.

ЗЭМЭГҮЙ

Зүлгэ дээрэ ябахадам,
Юунэйн тоонон байхаб даа.
Зангаараа ходо ябахадам,
Юунэйм зэмэ байхаб даа.

Ногоон дээрэ ябахадам,
Юунэйн тоонон байхаб даа.
Номгоноороо ходо ябахадам,
Юунэйм зэмэ байхаб даа.

Сэсэгүүд дээрэ ябахадам,
Юунэйн тоонон байхаб даа.
Сэнтэйгээр ходо ябахадам,
Юунэйм зэмэ байхаб даа.

Хагдан дээрэ ябахадам,
Юунэйн тоонон байхаб даа?
Хүндэтэйгээр ходо ябахадам,
Юунэйм зэмэ байхаб даа.

НАЙДАМТАЙ НҮХЭР

Набтар хадын оройноо
Нарһанай найхание олоолби.
Наартай зулгыхан шарайдаш
Найдамтай нүхэрөө үзөөлби.

Уулын элбэг модонһоо
Уляаһанай найхание олоолби.
Урихан зулгы шарайдаш
Ухаанай найхание үзөөлби.

Хадын элбэг модонһоо
Хуһанай найхание олоолби.
Хүүхэн зулгы шарайдаш
Хүнэй найхание үзөөлби.

Шэлэ хадын модонһоо
Шэнэнэнэй найхание олоолби.
Сарюун зулгы шарайдаш
Сэдьхэлэй ухаание үзөөлби.

БУСАБА ГҮ?

Бүрэнхы харанхы болоходо,
Бартаамни яахадаа ханхинабаб.
Болзорто сагайнгаа ерэхэдэ,
Баталһан нүхэрни бусаба гү?

Наранай орохо сагта
Нохоймни яахадаа хусабаб.
Ниилэхэ сагайнгаа ерэхэдэ,
Нүхэрни дахинаа бусаба гү?

Үдэшын харанхы болоходо,
Үүдэмни яахадаа ханхинабаб.
Уулзаха болзоройнгоо ерэхэдэ,
Үетэн нүхэрни бусаба гү?

Харанхы газар болоходо,
Калиткам яахадаа ханхинабаб.
Хэлсэһэн болзоройнгоо ерэхэдэ,
Ханилһан нүхэрни бусаба гү?

БАСАГАНАЙ ГУНИГ

Ангир байхаа яагаабиб,
Арынгаа дээгүүр нийдэхэл нэм.
Ахай байхаа яагаабиб,
Баабай, эбиидээ байхал нэм.

Бүргэд байхаа яагаабиб,
Байса дээгүүр нийдэхэл нэм.
Баатар байхаа яагаабиб,
Баабай, эбиидээ байхал нэм.

Тохорюун байхаа яагаабиб,
Тала дээгүүр нийдэхэл нэм.
Таабайн хүбүүн байхаа яагаабиб,
Тоонто нютагтаа байхал нэм.

Хүхы байхаа яагаабиб,
Хадынгаа дээгүүр нийдэхэл нэм.
Хүбүүн байхаа яагаабиб,
Баабай, эбиидээ байхал нэм.

ХҮГШЭРХЭ НАНАН

Ардагни хүлэрөөд эсэшоол даа,
Амтатай таряанда заһарнал бииз.
Аятай бээм хугшэршөөл даа,
Аша гушанар үргэнэл бииз.

Зээрдэм хүлэрөөд эсэшоол даа,
Зэдын уһанда заһарнал бииз.
Залуу бээм хугшэршөөл даа,
Зээ ашанар үргэнэл бииз.

Унагам хүлэрөөд эсэшоол даа,
Уһа ногоондо заһарнал бииз.
Ууган бээм хугшэршөөл даа,
Үри хүүгэдни үргэнэл бииз.

Халтарни хүлэрөөд эсэшоол даа,
Хяаг ногоондо заһарнал бииз.
Хайран бээм хугшэршөөл даа,
Хүүгэд үринэр үргэнэл бииз.

ХҮЛЭЭНЭЛ БИИЗ

Аята голойнгоо эрьедэ
Ардаг хонгорни хүлээнэл бииз.
Анхан түрэхэн нютагтаа
Амараг гансам хүлээнэл бииз.

Байгал далайнгаа эрьедэ
Буурал хонгорни хүлээнэл бииз.
Баабайн үргэхэн нютагта
Баталхан гансам хүлээнэл бииз.

Зэдэ голойнгоо эрьедэ
Зээрдэ хонгорни хүлээнэл бииз.
Зоной үргэхэн нютагта
Заяанайм ганса хүлээнэл бииз.

Эрьюулгэтэй голой эрье дээр
Эмниг хонгорни хүлээнэл бииз.
Эбиин үргэхэн нютагта
Эжэлхэн гансам хүлээнэл бииз.

БУУРАЛ ЗЭЭРДЭЭЗ УНААД

Буурал зээрдээз унаад,
Борто* хүрэнэнөө мэдээгүйб.
Бортын нэгэнэй илдамда
Баярлаад орхиноо мэдээгүйб.

Зээрдэ халтараа унаад,
Захаамин* хүрэнэнөө мэдээгүйб.
Захааминай нэгэнэй илдамда
Золгоод орхиноо мэдээгүйб.

Номгон бороёо унаад,
Нурта* хүрэнэнөө мэдээгүйб.
Нуртын нэгэнэй илдамда
Найрлаад орхиноо мэдээгүйб.

Үндэр бороёо унаад,
Үлэнтэ* хүрэнэнөө мэдээгүйб.
Үлэнтын нэгэнэй илдамда
Үнжөөд орхиноо мэдээгүйб.

**Борто, Үлэнтэ, Нурта, Захаамин –
ньютагай нэрэнүүд**

БАЙҮАН ХОЙНО

Водка архиин байһан хойно,
Баряа юм ааб даа, нэгэ духаряа.
Баабайн үринэрэй байһан хойно,
Баярлаа юм ааб даа, нэгэ хүнтэй.

Уһан харын байһан хойно,
Үргөө юм ааб даа, нэгэ духаряа.
Уладай үринэрэй байһан хойно,
Ушараа юм ааб даа, нэгэ хүнтэй.

Улаан архиин байһан хойно,
Уугаа юм ааб даа, нэгэ духаряа.
Эбиин үринэрэй байһан хойно,
Эжэлээ юм ааб даа, нэгэ хүнтэй.

Сагаан архиин байһан хойно,
Сэржэмдээ юм ааб даа, нэгэ духаряа.
Сэлезнэй үринэрэй байһан хойно,
Сэнгээ юм ааб даа, нэгэ хүнтэй.

ГУТААНА

Аадар бороон адхаржа,
Абаһан бухал гутаана.
Архи, тамхинда орожо,
Абын нэрэ гутаана.

Намарай бороон адхаржа,
Нойтон бухал гутаана.
Нэтэрүүгээр архида орожо,
Нютагай нэрэ гутаана.

Түргэн бороон адхаржа,
Толгойлһон бухал гутаана.
Тамхи, архида орожо,
Түрэлхидэй нэрэ гутаана.

Утын хии бараан боложо,
Үбһэн бухал гутаана.
Уһан архида орожо,
Уладай шарай гутаана.

ХАЙРЛАНАМ ДАА

Альганһаа ташуурам халанагүй,
Ардагхан бороёо хайрланам даа.
Араһаам шэбэнээд халанагүй,
Амарагхан гансаяа хайрланам даа.

Бэенһээм ташуурам халанагүй,
Бууралхан бороёо хайрланам даа.
Бодолдом шэбэнээд халанагүй,
Баталһан гансаяа хайрланам даа.

Ташуурам ташаанһаа халанагүй,
Тарганхан бороёо хайрланам даа.
Тархидам шэбэнээд халанагүй,
Танилсан гансаяа хайрланам даа.

Шэлбэнһээм ташуурам халанагүй,
Шэлдэгхэн бороёо хайрланам даа.
Шэхэндэм шэбэнээд халанагүй,
Шэнэлсэн гансаяа хайрланам даа.

АРДАГХАН БОРОМНИ

Ардагхан боромни гоёхон даа,
Аргамжаар хургахань, хайратайл байна.
Амраг нүхэрни холохон даа,
Адресаар асархань хүндэл байна.

Дэлхэтэйхэн боромни гоёхон даа,
Дүрөөгөөр хургахань, хайратайл байна.
Дурлахан нүхэрни холохон даа,
Дуудуулаад асархань, хүндэл байна.

Тахатай боромни гоёхон даа,
Ташуураар хургахань, хайратайл байна.
Танилсахан нүхэрни холохон даа,
Тэмдэгээр асархань, хүндэл байна.

Шэлдэгхэн боромни гоёхон даа,
Шүдэрөөр хургахань, хайратайл байна.
Шэнэлхэн нүхэрни холохон даа,
Шамдуулаад асархань, хүндэл байна.

СЭЛГЭХЭН ТАРИМНАЙ

Тари-Нуурай тала дайдаар
Табан хушуу малаа үдхэнэн
Орон дэлхэйн замби дээр
Одон мэтэл хэтэдээ ялархан.

Дабталга:
Эндээл дурамнай,
Эндээл жаргалнай –
Эгээл сэнтэйхэн
Эхэ нютаг Таримнай.

Хамаг хүбүүд, басагадайнгаа соло
Хамагай дээрэ хэзээдэш үргэнэн
Холын харгыһаа ходол энхэрэн.
Хүлээн угтаһан Үлзытэ обоо.

Дабталга.

Баяртай жаргалтай хододоо
Бултанай түрүүдэ тэгүүлэн,
Буян хэшэгээ зондоо дэлгээһэн
Баян байдалай Тээлиин обоо.

Дабталга.

МҮНХЫН БЭРХЭНҮҮД

Залгаа хүбшэ ууланууд
Зэдээ зайгаад эбхэрээ.
Заяа үндэр дархашууд
Захаaminaа суурхуулаа.

Дабталга:
Буймаан, Уяа, Бортоон -
Баабай Мүнхын хүбүүд лэ.
Байдалаа гоёор зохёогоол
Борто, Нурта, Үлэнтөөр.

Эртын сэдхэл хэргэжэ,
Эрдэм бэлиг дээшэлээ.
Соёл, домог эрьежэ,
Сэлезн зомнай гэгээрээ.

Дабталга.

Элдин дайдын альган дээр
Эбтэй, номтой, буянтай.
Эгээл нангин ханагадаг,
Эхэ нютаг байхал даа.

Дабталга.

ҮЛГЭРЭЙ ОРОН

Үндэр-Дулаанай хормойдо
Уужам нютагни оршодог.
Уран бэлигтэй дархадын
Урданһаа солоо суурхуулдаг.

Дабталга:
Түрэл Нурта түшэгни
Түүхэтэ гарбалайм домоглол.
Нютагайм үндэр хадануудын
Нюдэнэйм дулаахан шэмэглэл.

Үлгэн нютагайнгаа дайдые
Үндэрэй оройһоо шэртэнэм,
Үүлэдэй доохонуур оршоһон
Үльгэрэй орондол үзэгдэнэл.

Дабталга.

Арюун тунгалаг агаарын
Аршаандал эмтэй домтой юм.
Анханһаа үрээлшэ арадын
Алтан заншалаа алдаагүй юм.

ГОЁ ГЭЭШЭНЬ

Үндэр дээрэнхээ харахадам,
Үргэн нютагайм гоё гээшэнь.
Үетэн нүхэдөө ханахадам,
Ухааем шэмэглээд, гоё гээшэнь.

Хада дээрэнхээ харахадам,
Хабтагайм нютагайм гоё гээшэнь.
Хани нүхэдөө ханахадам,
Ханааем шэмэглээд, гоё гээшэнь.

Байса дээрэнхээ харахадам,
Баабайм нютагайм гоё гээшэнь.
Бодожо, ханажа ябахадам,
Балшар наһанайм гоё гээшэнь.

Эгсэ дээрэнхээ харахадам,
Эбиим нютагайм гоё гээшэнь.
Эрьежэ ханаандаа оруулхадам,
Эдир наһанайм гоё гээшэнь.

БАЯРЛУУЛДАГ

Байсатай, модотой нютагтам
Бадма сэсэг ургадаг.
Балшар хөөрхэн ашанарни
Борохон зүрхыем баярлуулдаг.

Хадатай, модотой нютагтам
Хонхо сэсэг ургадаг.
Хөөрхы урихан ашанарни
Халуухан зүрхыем баярлуулдаг.

Уулатай, модотой нютагтам
Үнгын сэсэгүүд ургадаг.
Урихан хөөрхэн ашанарни
Улаахан зүрхыем баярлуулдаг.

Элбэг модотой нютагтам
Эрээхэн сэсэгүүд ургадаг.
Эдирхэн, урихан ашанарни
Энээхэн зүрхыем баярлуулдаг.

ЖАРГАЯ

Зүлгэ ногоон найхан даа,
Замдаа дуулан ябахаар.
Залуу хонгор наһандаа
Зүрхөө баясан жаргаял.

Дабталга:
Хабарай ургы
Наһанайм дуран.
Манай наһан
Мүнхын жаргал.

Набша сэсэг найхан даа,
Наһандаа дуулан ябахаар.
Нэгэл хонгор наһандаа
Налгай баясан жаргаял.

Дабталга.

Хонхо сэсэг найхан даа,
Харгыдаа дуулан ябахаар.
Хонгор залуу наһандаа
Хододоо баясан жаргаял.

Дабталга.

ДУЛААХАН ДАА

Баабайн бариһан байшан
Баруун ханаһаань дулаахан.
Эбиин оёһон дэгэл
Энгэр захаһаань дулаахан.

Минии тоонто нютагни
Манан соохоноо дулаахан.
Мансылжа үргэһэн эбиимни
Минии досоохоно дулаахан.

Балшархан наһанайм нютагни
Байса соохоноо дулаахан.
Багаһаа үргэһэн баабаймни
Барбагар гарнууд дулаахан.

Холшор наһанайм нютагни
Хада соохоноо дулаахан.
Хайрата энхэргэн түрэлхидни
Хододоол намдаа дулаахан.

ДУРАСХАЛ

Үхибүүн наһаяа һанахадам,
Үндэр-Дулаанай орой шэнги.
Үбгэн болоод байхадам,
Үргэн нютагни дэлхэй шэнги.

Хайрата наһаяа һанахадам,
Харьялаа Зэдын долгин шэнги.
Хүгшэржэ мүнөө ябахадам,
Хойто-Бэем1 намдаа бүмбэрсэг шэнги.

Залуу наһаяа һанахадам,
Зэдын арюун урасхал шэнги.
Заяатай наһатай болоходом,
Захаамимни үргэн дэлхэй шэнги.

Балшар наһаяа һанахадам,
Байгал далайн долгин шэнги.
Буурал болоод ябахадам,
Буряадни жаргалай орон шэнги.

ЖАРГАЛТАЙ

Зэдын ногооной шэмэтэйдэ,
Зээрдэ морин жаргалтай.
Захаамин хүбүүнэй илдамда,
Заяанай басаган жаргалтай.

Хүхэ ногооной шэмэтэйдэ,
Хатарша морин жаргалтай.
Хүрхүүд хүбүүнэй илдамда,
Хадамай басаган жаргалтай.

Ногоо набшын шэмэтэйдэ,
Номгон морин жаргалтай.
Нуртын хүбүүнэй илдамда,
Наһанай бэрээхэй жаргалтай.

Үдхэн ногооной шэмэтэйдэ,
Үлэн морин жаргалтай.
Үеын хүбүүдэй илдамда,
Үхид бэрээдүүд жаргалтай.

ГАРАХА ХЭБЭРТЭЙ

Зэдэ голой Адагһаа
Һолонго татаха янзатай.
Захаамин зулгы басагаднай
Зугаа наада гаргахалтай.

Үндэр-Дулаанай оройһоо
Үүлэн гараха янзатай.
Үелһэн манай басагаднай
Үреэл дуунуудаа дэлгэхэлтэй.

Набтар хадын саанаһаа
Наран гараха хэбэртэй
Нуртын илдам басагаднай
Наадаяа эхилхэ хэбэртэй.

Хара үдхэн үүлэнһээ
Хура орохо хэбэртэй.
Хүрхүүд илдам хүүхэднай
Хатараа эхилхэ хэбэртэй.

МЭДЭБЭЛБИ

Хурдан мориной хүсэтэйе
Харгын мууда мэдэбэлби.
Хүрхүүд хүбүүнэй хүсэтэйе
Хамтын ажалда мэдэбэлби.

Зээрдэ мориной хүсэтэйе
Замай холодо мэдэбэлби.
Захаамин хүбүүнэй хүсэтэйе
Зоной хэрэгтэ мэдэбэлби.

Буурал мориной хүсэтэйе
Байсын дабаанда мэдэбэлби.
Баабайн хүбүүнэй хүсэтэйе
Бултанай туһада мэдэбэлби.

Номгон мориной хүсэтэйе
Намагтай харгыда мэдэбэлби.
Нуртын хүбүүнэй хүсэтэйе
Наһанай замда мэдэбэлби.

БААБАЙН ОРОН

Нурта голой арюунда
Наратай байха ёһотой.
Наһатай баабайн үргөөндэ
Найртай байха ёһотой.

Зэдэ голой арюунда
Загаһатай байха ёһотой.
Заяатай баабайн үргөөндэ
Зугаатай байха ёһотой.

Хабтагай Зэдын эрьедэ
Хуратай байха ёһотой.
Хүгшэн баабайн үргөөндэ
Хүхюутэй байха ёһотой.

Жалга Амбын оройдо
Жабартай байха ёһотой.
Жаратай таабайн үргөөндэ
Жаргалтай байха ёһотой.

СЭНТЭЙЛ БАЙНА

Арилгажа тариһан таряамнай
Алтаржал байна халуун наранһаа.
Ажалда хургаһан үхибүүднай
Ашатайл байна аглаг нютагтаа.

Сэбэрлэжэ тариһан таряамнай
Сэсэглэжэ байна халуун наранһаа.
Сэсэнээр хургаһан үхибүүднай
Сэнтэйл байна сэлээн нютагтаа.

Хададаа тариһан таряамнай
Халюуржа байна халуун наранһаа.
Хамагта хургаһан үхибүүднай
Хүндэтэйл байна хонгор нютагтаа.

Ууладаа тариһан таряамнай
Ургажал байна халуун наранһаа.
Ухаатайгаар хургаһан үхибүүднай
Урматайл байна уужам нютагтаа.

ЯАРАНАБ

Хада уулаар хатардаг
Хүлэг хурдан моримни.
Хонгор нютагтаа яарадаг
Хүбүүн түрэнэн бээмни.

Боори хадаар хатардаг
Буурал хурдан моримни.
Баабай, эбиидээ яарадаг
Байхан энэ бээмни.

Тала дайдаар хатардаг
Түргэн зээрдэ моримни.
Түрэнэн нютагтаа яарадаг
Тоотой түрэнэн бээмни.

Элдин талаар хатардаг
Эмниг хурдан моримни.
Эбии, баабайдаа яарадаг
Энээхэн ябаһан бээмни.

НАЙШААНАБ

Зун дунда намаалха
Зандан модоёо найшаанаб.
Зугаалжа, хөөрэжэ байха
Захаамин хүбүүгээ найшаанаб.

Хабартаа хүхэрэн намаалха
Хуһан модоёо найшаанаб.
Хоолойн найханаар дуулаха
Хүрхүүд хүбүүгээ найшаанаб.

Намар дунда намаалха
Нарһан модоёо найшаанаб.
Налгай һуужа зугаалха
Нуртынгаа хүбүүе найшаанаб.

Үбэл, зунгүй ногоордог
Үндэр модоёо найшаанаб.
Үргэлжэ зугаатай ябадаг
Үетэн хүбүүгээ найшаанаб.

НАҮАН СООГОО МАРТАХАГҮЙЛБИ

Алярхажа наададаг хаһамни
Аргагүй хайханаар ханагдана.
Ажаллажа эхилһэн нютагаа
Айдар наһандаа мартахагүйлби.

Багадаа наадаһан нютагни
Бодолдом хайханаар ханагдана.
Буряад заншалта нютагаа
Бүхы наһандаа мартахагүйлби.

Налайжа наадаһан нютагни
Намдаа хайханаар ханагдана.
Номдо хураһан нютагаа
Наһан соогоо мартахагүйлби.

Үетэнөөрөө наадаһан нютагни
Үзэсхэлэн гоёор ханагдана.
Үнэндэ хураһан нютагаа
Үргэлжэ дурдажа ябахалби.

ЯАХАБИБ

Тэты байна гэхэдэшни,
Тэнгэрийн хүйтые яахабиб.
Таатай хүбүүн гэхэдэшни,
Түрэнэн заншалаа яахабиб.

Одоо даарааб гэхэдэшни,
Огторгойн хүйтые яахабиб.
Ондоохон хүбүүн гэхэдэшни,
Оршолон заншалаа яахабиб.

Нойтондо норобоб гэхэдэшни,
Намарай хүйтые яахабиб.
Номгон даруу гэхэдэшни,
Нуртынхи байхадаа яахабиб.

Хүйтэн хододоо гэхэдэшни,
Хабарай халхи яахабиб.
Хани халуун гэхэдэшни,
Хүрхүүд байхадаа яахабиб.

ЖАРГАХААР

Номин хайрата Нуртамни
Намаржажа нуухаар нютаг юм.
Наһанайм ганса амарагни
Налайжа жаргахаар басаган юм.

Үргэн сагаан Нуртамни
Үбэлжэжэ нуухаар нютаг юм.
Үелһэн ганса нүхэрни
Үргөөндөө жаргахаар эхэнэр юм.

Хабтагай үргэн Нуртамни
Хабаржажа нуухаар нютаг юм.
Ханилһан инаг гансамни
Харалсажа нуухаар нүхэр юм.

Заяа золтой Нуртамни
Зуһажа нуухаар нютаг юм.
Залуудаа дурлаһан басагамни
Золтой ябаха нүхэр юм.

БАЯРЛАДАГ

Хараасгай шубуунай ерэхэдэ,
Хээрэ тала баярладаг.
Хүрхүүд хүбүүнэй ерэхэдэ,
Халуун зүрхэн баярладаг.

Нугаһан шубуунай ерэхэдэ,
Нуурай уһан баярладаг.
Нуртын хүбүүнэй ерэхэдэ,
Нүхэдэйнэ зүрхэн баясадаг.

Бусадаг шубуудай ерэхэдэ,
Баян тала баярладаг.
Баабайн хүбүүнэй ерэхэдэ,
Басаганай зүрхэн баярладаг.

Элидэг шубуунай ерэхэдэ
Эршэмтэй Зэдэ гол баярладаг.
Эбиин хүбүүнэй ерэхэдэ,
Инагай зүрхэн баярладаг.

БУЛЯАБАЛ

Хяаг үдхэн ногоомнай
Хони малай дура буляабал.
Хатарша, дууша басагаднай
Хүрхүүд хүбүүнэй дура буляабал.

Ногоон хяаг үбһэмнай
Наян адуунай дура буляабал.
Наадаша хонгор басагамнай
Нуртын хүбүүнэй дура буляабал.

Зөөлэн шэмэтэй ногоомнай
Зуһаһан малай дура буляабал.
Зугааша илдам басагамнай
Захаамин хүбүүнэй дура буляабал.

Аажам талын ногоомнай
Адуун хүрэгэй дура буляабал.
Аляа хөөрхэн басагамнай
Абын хүбүүнэй дура буляабал.

ОНДООХОН

Байсын дунда харахадам,
Болор шулуун ондоохон.
Бусадай дунда харахадам,
Баабайн хүбүүн ондоохон.

Эндиин дунда харахадам,
Эрдэни шулуун ондоохон.
Эдиршүүлэй дунда харахадам,
Эбиин хүбүүн ондоохон.

Хадын дундуур харахадам,
Хабтагай шулуун ондоохон.
Хүбүүдэй дунда харахадам,
Хүрхүүд хүбүүн ондоохон.

Намагай дунда харахадам,
Номин шулуун ондоохон.
Нүхэдэй дунда харахадам,
Нуртын хүбүүн ондоохон.

МЭНДЭЭ ХҮРГЭХЭМ

Сэнхир Аятын голдо
Саһан үшөөл тогтоно.
Сарюун Нурта нютагтаа
Сэдьхэлэй мэндэ хүргэхэм.

Зэдэ голой эрьедэ
Задатай саһан тогтоно.
Заяатай хүгшэн эбиидээ
Захаамин мэндээ хүргэхэм.

Үндэр-Дулаанай хормойдо
Үбэлэй саһан тогтоно.
Үбгэн буурал баабайдаа
Уулзажал мэндээ хүргэхэм.

Хадалиг Зэдын талада
Хүбхэгэр саһан тогтоно.
Ханилһан ганса нүхэдтөө
Халуун мэндээ хүргэхэм.

БАЯН ГҮҮЛЭХЭН

Аажам үргэн Нуртамнай
Адуугаар баян гүүлэхэн.
Ашатай буряад баабаймнай
Алдартай хүбүүдээр баян гүүлэхэн.

Дуулим нютаг Нуртамнай
Дааган хүлэгүүдээр баян гүүлэхэн.
Дархан солотой баабаймнай
Дархан хүбүүдээр баян гүүлэхэн.

Үргэн уужам Нуртамнай
Үрээ моридоор баян гүүлэхэн.
Үбгэн буурал баабаймнай
Уран хүбүүдээр баян гүүлэхэн.

Хабтагай үргэн Нуртамнай
Хони малаар баян гүүлэхэн.
Хүгшэн наһатай баабаймнай
Хүсэтэй хүбүүдээр баян гүүлэхэн.

ЗОЛТОЙ, ЗУГААТАЙ ЯБАЯ

Хабтагай үргэн нютагтаа
Ханилжа эбтэй нууял даа.
Хүгшэн баабайн хэшэгнээ
Хүртэжэ золтой ябаял даа.

Үргэн хабтагай нютагтаа
Уулзажа, зугаалажа ябаял даа.
Үбгэн баабайн хэшэгнээ
Ундалжа зугаатай ябаял даа.

Зэдэ голойнгоо эрьедэ
Золгожо, зугаалажа ябаял даа.
Заяатай баабайнгаа хэшэгнээ
Золгожо, амталжа ябаял даа.

Баян хүбшэтэй нютагтаа
Баярлажа, зугаалажа ябаял даа.
Баабай, эбиин хэшэгнээ
Бултадаа амсажа ябаял даа.

НЮДЭНЭЙ ЗҮН

Забруухын* оройноо нэбшээлжэ,
Зада шийг болохоо байна.
Зүүн нюдэм зүн татажа,
Заяанайм нэгэн ерэхээ байна.

Үндэрэй** оройноо нэбшээлжэ,
Уһа бороон орохоо байна.
Үрөөһэн нюдэм зүн татажа,
Үетэнэйм ерэхые зүгнэжэ байна.

Хадын оройноо нэбшээн буужа,
Хура бороон орохоо байна.
Хоёр нюдэм зүн татажа,
Ханилһан гансым зүгнэжэ байна.

Аятын* оройноо һалхин буужа,
Аадар бороон орохоо байна.
Алаг нюдэм лутаар татажа,
Амараг гансым зүгнэжэ байна.

*Забрууха, Үндэр, Аята – нютагай хадануудай
нэрэнууд

НАЙХАН ДАА

Нархан баглагар модомнай
Намаалхадаа найхан даа.
Нютагайм хайрата үринэр
Намдаа ходоодоо найхан даа.

Хуша хүбжэгэр модомнай
Хухархаар бэшэ бүхэл даа.
Хүрхүүд угай үринэр
Хайрата бидэндээ найхан даа.

Нарьдаг уулын модомнай
Наглалзан нуухадаа найхан даа.
Найн зоной үринэр
Нургаалаа сахяд найхан даа.

Зандан бүхэ модомнай
Зунай сагта найхан даа.
Зэдэ голой үхибүүд
Захаамин нютагтаа найхан даа.

ЭЛБЭГ БАЙН

Үндэр-Дулаанай хормойдо
Үнгын сэсэгүүд ургаж байн.
Эбии, баабайн шэрээ дээр
Эшмээн замбааниинь элбэг байн.

Баруун бэеын талада
Баглаа сэсэгүүд ургаж байн.
Баабай, эбиин шэрээ дээр
Бүхэлээр мяхан элбэг байн.

Зэдэ голой эхиндэ
Зэмхэ сэсэгүүд ургаж байн.
Заяатай баабайн шэрээ дээр
Зутараантай сай элбэг байн.

Аята голой эхиндэ
Аржылдан сэсэгүүд ургаж байн.
Аба, эжын шэрээ дээр
Аарса, бозонь элбэг байн.

ЭРЬЕСЭТЭЙ

Нуур намагай намжаада
Нугаһа, галуунууд эрьесэтэй.
Нурта нютагайм һайханда
Нүхэдүүд, айлшад эрьесэтэй.

Хойто нуурай намжаада
Хун шубуун эрьесэтэй.
Хүндэмүүшэ нютагайм уриханда
Холын айлшад эрьесэтэй.

Ара нуурай намжаада
Ангир шубуун эрьесэтэй.
Аятай нютагайхидайм хүндэдэ
Айлшад олоороо эрьесэтэй.

Түхэрээн нуурай намжаада
Тохорюун шубуун эрьесэтэй.
Түрэл нютагайм хүндэдэ
Түрын айлшад эрьесэтэй.

МАРТАНАГҮЙБ

Боро хүлэгым ундалуулһан
Булагтай Нуртаяа мартанагүйб.
Байһан бэеым жаргуулһан
Баабай, эбиигээ мартанагүйб.

Түргэн зээрдыем ундалуулһан
Түрэхэн нютагаа мартанагүйб.
Таатай бэеым жаргуулһан
Таабай, төөбиигөө мартанагүйб.

Эмнигэйм ангаа гаргаһан
Эршэтэй Зэдээ мартанагүйб.
Эдирхэн бэеым жаргуулһан
Эбии, баабайгаа мартанагүйб.

Хатарша борыем ундалуулһан
Харьялһан Зэдээ мартанагүйб.
Хамаг бэеым жаргуулһан
Хайрата эбиигээ мартанагүйб.

ЖАРГАЛАЙ ОРОН

Үзэгдэн харагдахан нютагнай
Үндэрэй оройноо гоёхон даа.
Үнэр найхан үринэрнай
Үнэндөө жаргалтай гоёхон даа.

Бууралтан харагдахан нютагнай
Булагайнгаа долгиноо гоёхон даа.
Баабай, эбиин үринэрнай
Бултадаа жаргалтай гоёхон даа.

Зэрэлгээтэн харагдахан нютагнай
Зэдынгээ долгиноо гоёхон даа.
Залуунаань үдэнхэн нүхэднай
Золтой, жаргалтай гоёхон даа.

Алтаран харагдахан нютагнай
Аятынгаа долгиноо гоёхон даа.
Аба, эжын аша зээнэр
Ажалдаа амжалтатай гоёхон даа.

БАЯРЛАА

Намагтай харгы дабахадамни,
Номгон боромни амараа.
Нурта нютагаа ерэхэдэмни,
Наһанаймни ганса баярлаа.

Болдогтой харгыгаа дабахадамни,
Буурал моримни амараа.
Баабайнгаа нютагта ерэхэдэмни,
Баталһан гансамни баярлаа.

Элһэтэй харгыгаа дабахадамни,
Эмниг боромни амараа.
Эбиингээ нютагта ерэхэдэмни,
Эжэл гансамни баярлаа.

Замай холые дабахадамни,
Зээрдэ моримни амараа.
Захаамин нютагаа ерэхэдэмни,
Заяанайм ганса баярлаа.

ОЙЛГООГҮЙБ

Дулаан үндэр хадынгаа
Дүтэл байхыень мэдээгүйб.
Дадажа наададаг үетэнэйнгөө
Дурсаад байһыень ойлгоогүйб.

Наһандам гансахан нютагаа
Наахана гэжэ мэдээгүйб.
Наадажа сэнгэдэг үетэнэйнгөө
Намдаа үнэниень ойлгоогүйб.

Харагдажал байдаг нютагайнгаа
Холо байхыень мэдээгүйб.
Хамта үелдэг үетэнэйнгөө
Хадамтай байһыень ойлгоогүйб.

Эреэлхэдэжэ харагдадаг нютагайнгаа
Эндэхэнэ байһыень мэдээгүйб.
Эжэлшэжэ дурлаһан үетэнэйнгөө
Эрэтэй байһыень ойлгоогүйб.

БАЯРТАЙ

Түрэлхэн Нуртын байханда
Тоотой наһамни жаргалтай.
Танилсаһан нүхэдэйм һайханда
Түхэрезэн зүрхэмни баяртай.

Хонгор Нуртын байханда
Хүбүүн наһамни жаргалтай.
Ханилһан нүхэдэйм һайханда
Халуун зүрхэмни баяртай.

Баабай, эбиин байханда
Балшар наһамни жаргалтай.
Баталһан нүхэдэйм һайханда
Борохон зүрхэмни баяртай.

Эбии, баабайн байханда
Эдир наһамни жаргалтай.
Эжэлхэн нүхэдэйм һайханда
Эльгэ зүрхэмни баяртай.

ЕРЭХЭЛ БАЙХАБ

Эмээл, тохомыем бэлдээрэйт -
Эмнигхэн бороёо унахал байхаб.
Эбии, баабайм, хүлээн хуугаарайт -
Эрьежэ тандаа ерэхэл байхаб.

Хазаар, эмээлыем бэлдээрэйт -
Хатарша бороёо унахал байхаб.
Хайрата эбиим, хүлээн хуугаарайт -
Харижа тандаа бусахал байхаб.

Боожо, хазаарым бэлдээрэйт -
Буурал бороёо унахал байхаб.
Баабайм, намайгаа хүлээн хуугаарайт -
Бусажа тандаа ерэхэл байхаб.

Тохом, ногтым бэлдээрэйт -
Тарган хүлэгөө унахал байхаб.
Тоонто нютагтаа хүлээн хуугаарайт -
Тэхэрижэ нөөргөө бусахал байхаб.

НЮТАГАЙМ БАСАГАНДА

Хара хүхөөр намаалһан,
Хуһан модоной намаан гү?
Халуун зүрхыем жаргуулһан,
Хүрхүүд басаганай зүрхэн гү?

Ногоон хүхөөр намаалһан,
Нарһан модоной намаан гү?
Наһандам намай жаргуулһан,
Нуртын басаганай зүрхэн гү?

Зундаа ногоорон намаалһан,
Залуу модоной намаан гү?
Заяандам намай жаргуулһан,
Захаамин басаганай зүрхэн гү?

Үргэлжэ ногоорон намаалһан
Үндэр модоной намаан гү?
Үнинэй намай жаргуулһан,
Үетэн басаганай зүрхэн гү?

ХАЙРАТАЙЛ БАЙНА

Хатар бороёо унажал байгаад,
Хазаартайнь табихадам, хайратайл байна.
Хабтагай Нуртадаа нуужал байгаад,
Харижа ошохом, хайратайл байна.

Унаган бороёо унажал байгаад,
Унанда табихамни, хайратайл байна.
Уужам нютагтаа нуужал байгаад,
Уруудаж ошохом, хайратайл байна.

Түргэн бороёо унажал байгаад,
Тахатайнь табихадам, хайратайл байна.
Түрэнхэн нютагтаа нуужал байгаад,
Төөрижэл ошохом, хайратайл байна.

Буурал бороёо унажал ябаад,
Боожотойнь табихадам, хайратайл байна.
Баянхан нютагтаа нуужал байгаад,
Бусажал ошохом, хайратайл байна.

БАЯРЛАМААР ДАА

Турэхэн тоонто Нуртамнай
Тойроодшые хатаргамаар нютаг даа.
Тогооной зөөлэн ундамнай
Танилсажа хөөрэлдэмөөр домбо даа.

Хабтагай үргэн Нуртамнай
Хатаргажашье ябамаар нютаг даа.
Хайлуур домботой ундамнай
Хөөрэлдэжэшье зугаалмаар домбо даа.

Сэлгээ үргэн Нуртамнай
Соёроодшые хатаргамаар нютаг даа.
Сэмүү сагаан ундамнай
Сэнгэжэшье хөөрэлдэхөөр домбо даа.

Үргэн найхан Нуртамнай
Үгсөөдшые хатаргамаар нютаг даа.
Улаан шара ундамнай
Уулзаадшые хөөрэлдэмөөр домбо даа.

ШЭМЭГЛЭНЭ

Урдуураа талатай Дулаан-Хаамнай
Уужамхан нютагыем шэмэглээд байн.
Ухаандам хайратай нүхэрнай
Уулзахые намдаа дуулгаад байн.

Хойгуураа талатай Дулаан-Хаамнай
Хотогорхон нютагыем шэмэглээд байн.
Хододоол хайратай нүхэрнай
Ханилхые намдаа дурадхаад байн.

Баруугаараа талатай Дулаан-Хаамнай
Баянхан нютагыем шэмэглээд байн.
Барандаа хайратай нүхэрнай
Бараалхажа намаяа ерэхээ байн.

Зүүгээрээ талатай Дулаан-Хаамнай
Заяанайм нютагые шэмэглээд байн.
Захааминдаа хүндэтэй нүхэрнай
Золгохые намдаа дуулгаад байн.

МҮРГЭЛЭЙ НЮТАГ

Харгы замай хүндые
Хамагһаа түрүүн дабажа,
Буряд зоной Хии мориие
Бурханай замда хүргэһэн.

Дабталга:
Мүргэлэй аймаг –
Дасанай орон.
Бултанай жаргаха
Баян дэлгэр
Эгээл сэнтэйхэн
Ивалгамни.

Хүбшынгөө хангал шэнгээһэн
Халюута аршаанай шэди.
Хамаг зондоо үршөөһэн
Хонгор талатай Ивалгамни.

Дабталга.

Баян тэгшэхэн бэлигтэй
Буряд сэдхэлээ дэгжээһэн
Буян дэлгэхэ табисууртай
Бултанай түрүүдэ тэгүүлһэн.

Дабталга.

ЯНЗАТАЙ

Бээлэйн шэнээн үүлэнһээ
Бороон орохо янзатай.
Баабайн эрхэ хүбүүнһээ
Баяр зугаа гарахатай.

Хурганай шэнээн үүлэнһээ
Хура орохо янзатай.
Хүрхүүд угай хүбүүнһээ
Хүхюу зугаа тарахатай.

Нэгэл заахан үүлэнһээ
Нойтон орохо янзатай.
Нуртын залуу хүбүүнһээ
Наадан эхилхэ янзатай.

Заахан хара үүлэнһээ
Зада болохо янзатай.
Захаамин нютагай хүбүүнһээ
Зугаа эхилхэ янзатай.

ЗӨӨЛЭХЭН ЮМ

Эрьелдэн гэшхэлээд ябахадам,
Эндиин ногоон зөөлэхэн юм.
Эжэлээд, хүндэлөөд ябахадам,
Эбиин хүбүүн зөөлэхэн юм.

Бодоод, гэшхэлээд ябахадам,
Боориин ногоон зөөлэхэн юм.
Баярлаад, хүндэлөөд ябахадам,
Баабайн хүбүүн зөөлэхэн юм.

Хүлөөрөө гэшхэлээд ябахадам,
Хүхэ ногоон зөөлэхэн юм.
Ханилаад, хүндэлөөд ябахадам,
Хүрхүүд хүбүүн зөөлэхэн юм.

Замдаа гэшхэлээд ябахадам,
Зүлгэ ногоон зөөлэхэн юм.
Золгоод, хүндэлөөд ябахадам,
Захаамин хүбүүн зөөлэхэн юм.

БЭРХЭТЭЙЛ БАЙН

Үндэр-Дулаанай оройноо
Үдэрөөр буухань бэрхэтэйл байн.
Үетэн хайрата нүхэрнөө
Үдэрөөр халахань бэрхэтэйл байн.

Амба-Жалгын оройноо
Абаһаар буухань бэрхэтэйл байн.
Амараг хайрата нүхэрнөө
Алад гарахань бэрхэтэйл байн.

Хадын үндэр оройноо
Хүлөөрөө буухань бэрхэтэйл байн.
Хайрата инаг нүхэртэйгөө
Харалсаад халахань бэрхэтэйл байн.

Байсын үндэр оройноо
Бэээрээ буухань бэрхэтэйл байн.
Баталһан инаг нүхэрнөө
Бэлэхэнээр халахань бэрхэтэйл байн.

ХААНАНАА ЕРЭХЫМ

Байгалай үгы байгаа бол,
Бороон хаанааа ерэхэ бэлэй.
Булга абяагүй нуухадамнай,
Баяр хаанааа ерэхэ бэлэй.

Зэдын үгы байгаа бол,
Зун хаанааа ерэхэ бэлэй.
Залуушуулай байгаагүй бол,
Зугаа хаанааа гараха бэлэй.

Аятын үгы байгаа бол,
Аадар хаанааа ерэхэ бэлэй.
Амараг үгы байгаа бол,
Ашанар хаанааа ерэхэ бэлэй.

Нуурай үгы байгаа бол,
Нугахан хаанааа байха бэлэй.
Нүхэдгүй бидэнэй байгаа бол,
Найр хаанааа ерэхэ бэлэй.

ХУБИЛЖАЛ БАЙНА

Аглаг тэнгэри сэлмэг байна,
Алтан наран шаражал байна,
Аша хүүгэд эрдэмтэй байна,
Аглаг нютагнай хубилжал байна.

Сэнхир тэнгэри сэлмэг байна,
Сэхэ наран шаражал байна,
Солбон залуушуул шадалтай байна,
Сэлеен нютагнай хубилжал байна.

Хүхэ тэнгэри сэлмэг байна,
Халуун наран шаражал байна,
Хүбүүд, басагад хүсэтэй байна,
Хабтагай нютагнай хубилжал байна.

Үндэр тэнгэри сэлмэг байна,
Үдэрэй наран шаражал байна,
Үри хүүгэднай үдэжэл байна,
Үргэн нютагнай хубилжал байна.

ДУУНАЙМ ЭХИН – НУРТАМНИ

Зэдэ голой шааяан
Зүүн шэхэндэм дуулдана.
Зэрэлгээтэһэн тала хадань
Зүүдэндэм хүнindөө үзэгдэнэ.

Дархан соло алдартай
Дүрбэн зүгэй айлшадые угтан,
Дулаан-Хаан тахил мүргэлтэй
Дуунайм эхин – Нуртамни.

Алдар суута хүбүүд, басагадынь
Алишье талаһаа магтаалтай.
Омог зоригыемнай үргэһэн
Одон манай Нуртамнай.

Үхибүүн наһанһаа дэмжэжэ,
Эрын соло нэрлүүлхээ тэнжэһэн
Үнэр баян Нурта нютагай
Үршөөл хайра байхал.

НАЙДАМТАЙ

Зандан модо сабшахадам,
Заһаатай хүхэм найдамтай.
Зугаалжа, үелжэ ябахадам,
Захаамин хүбүүн найдамтай.

Хуһан модо сабшахадам,
Хурса хүхэ найдамтай.
Ханилжа, үелжэ ябахадам,
Хүрхүүд хүбүүн найдамтай.

Нарһан модо сабшахадам,
Нарин хүхэм найдамтай.
Нүхэсэжэ, үелжэ ябахадам,
Нуртын хүбүүн найдамтай.

Уляаһан модо сабшахадам,
Үрөөтэй хүхэм найдамтай.
Үелжэ, ханилжа ябахадам,
Үеым нүхэд найдамтай.

ХҮРХҮҮД

Мүнхэ таабай Түнхэнһөө
Дулаан-Хаанай хараса.
Дүүрэн аяга дээжэ –
Хүрхүүд.

Сэдьхэл бодолойм ухаан
Сэсэн хүбүүнэй ханаан,
Хатар мориной жороо –
Хүрхүүд.

Халуун зүрхэнэй шуһан,
Унтаршагуй улаан гал.
Уяа таһаршагүй сэргэ –
Хүрхүүд.

Гэнжэ төөбиин үргэн
Амгалан байдалай эхин.
Арюухан басагадай хүндэ –
Хүрхүүд.

Эбии, баабайн үреэл
Эдир наһанайм - хүсэн.
Элинсэгэйм захяа –
Хүрхүүд.

Турэһэн нютагай жаргал,
Унтаршагуй улаан гал.
Уяа таһаршагүй сэргэ –
Хүрхүүд.

БОЛОХОНЬ ХА

Адхын орой үүлэтээд байна,
Аадар бороониинь орохонь ха.
Амараг хүбүүн эрьелдээд лэ байна,
Айлшан хоногой болохонь ха.

Дулаанай орой үүлэтээд байнал,
Дахин хии бараан болохонь ха.
Дүүхэй хүбүүн эрьелдээд лэ байна,
Дахин хонохо болохонь ха.

Үндэрэй орой үүлэтээд байнал,
Үшөө хии бараан болохонь ха.
Үелһэн хүбүүн эрьелдээд лэ байна,
Үнжэхэ, хонохо болохонь ха.

Нуртын эхин үүлэтээд байна,
Нойтон хии бараан болохонь ха.
Найдамтай хүбүүн эрьелдээд лэ байна,
Наһанай нүхэр болохонь ха.

АМТАТАЙ

Ээдын шулуунһаа илгарһан
Зайламал алтанай найхан гээшэнь!
Соной эдеэнһээ илгарһан
Замбаатай сайн амтатай гээшэнь!

Хадын шулуунһаа илгарһан
Хайламал алтанай найхан гээшэнь!
Хамаг эдеэнһээ илгарһан
Хуурагдаһан замбаагай амтатай гээшэнь!

Эрьеын шулуунһаа илгарһан
Эрдэни алтанай найхан гээшэнь!
Эдээн бүриһөө илгарһан
Эбиин сүнэй амтатай гээшэнь!

Байсын шулуунһаа илгарһан
Буйламал алтанай амтатай гээшэнь!
Элбэг эдеэнһээ илгарһан
Эбиин сүнэй амтатай гээшэнь!

ГОЁ БАЙН

Наагуур, саагуур ябахадам,
Номгон моримни гоё байн.
Нилээн болоод ерэхэдэм,
Нурта нютагни гоё байн.

Замай утые дабахадам,
Зээрдэ моримни гоё байн.
Зүүдэндээ ханаад ерэхэдэм,
Захаамин нютагни гоё байн.

Холын замда ябахадам,
Хатарша моримни гоё байн.
Холоһоо бусаад ерэхэдэм,
Хойто-Бээм гоё байн.

Утын харгыда ябахадам,
Ульгам зээрдэм гоё байн.
Удаан болоод ерэхэдэм,
Угтаад Нуртам гоё байн.

МАГТУУЛБА

Элшэтэй наран мандажа,
Элдин дэлхэйе гэрэлтүүлбэ.
Эрдэм номдо нуража,
Эхэ нютагаа магтуулба.

Түхэрезэн наран гаража,
Түби дэлхэйгээ гэрэлтүүлбэ.
Тухатай эрдэмтэн боложо,
Түрэл нютагаа магтуулба.

Халуун наран мандажа,
Хабтагай дэлхэйгээ гэрэлтүүлбэ.
Хамагай түлөө оролдожо,
Хабтагай нютагаа магтуулба.

Огторгойдо наран мандажа,
Оршолон дайдаяа гэрэлтүүлбэ.
Орон нютагаа хамгаалжа,
Орден, медальда хүртэбэ.

ЗҮБТЭЙХЭН

Баабайн бариһан байшан
Баруун ханаһаан дулаахан.
Баабаймни захиһан хургаал
Бүхы наһандам зүбтэйхэн.

Эбиимни оёһон дэгэл
Энгэр талаһаань дулаахан.
Эбиимни захиһан хургаал
Энэ наһандам зүбтэйхэн.

Нагасымни үгэһэн хүхэ
Нарин үзүүрһээ хурсахан.
Нагасымни хэлэһэн захяа
Наһанайм замда зүбтэйхэн.

Таабаймни бэлэг дааһан
Татаад үзэхэдэ, таатайхан.
Таабайн захиһан хургаал
Тоотой наһандам зүбтэйхэн.

НАЙХАН БАЙНА

Аляархажа наадаһан нютагни
Аргагүй найхан байна даа.
«А» үзэгтэ хургаһан багшамни
Алтан дэлхэйдэ нэгэн даа.

Багадаа наадаһан нютагни
Баһал найхан байна даа.
Бэшэгтэ хургаһан багшанарни
Байгаа дэлхэйдээ хүндэтэй даа.

Налайжа наадаһан нютагни
Намдаа эгээл найхан даа.
Номдо хургаһан багшанарни
Наһан соомни сэнтэй даа.

Үетэнөөрөө наадаһан нютагни
Үзэсхэлэн гоё найхан даа.
Үгэ холбуулһан багшанарни
Үлгэн дэлхэйдэ сэнтэй даа.

ШЭМЭГЛЭНЭ

Үндэр-Дулаанай хормойе
Үүрэй толон шэмэглэнэ.
Урин налгай эбиием
Ухаатай үрээл шэмэглэнэ.

Хадын үндэр шэлые
Хуша модон шэмэглэнэ.
Хүгшэн буурал баабайем
Хурса бэлиг шэмэглэнэ.

Зэдэ голой нюрууе
Зэрэлгээтэһэн долгин шэмэглэнэ.
Заяанай эбии баабайем
Заншал үгынь шэмэглэнэ.

Нурта нютагайм шарайе
Наранай элшэ гэрэлтүүлнэ.
Наһатай минии нагасые
Наһанай үрээл шэмэглэнэ.

НҮХЭР БИИЗ

Задараад зундаа намаалдаг
Залуухан хуһан модон бииз.
Залууһаань лутаар дурлаһан
Захаамин хайратай нүхэр бииз.

Ногоорон зундаа намаалдаг
Нахилзаһан хуһан модон бииз.
Найдамаар намдаа дурлаһан
Нуртын найдамтай басаган бииз.

Хабартаа задаран намаалдаг
Хуһан гоё модон бииз.
Хамагһаа сэнтэй ханагдадаг
Хүрхүүд найдамтай нүхэр бииз.

Сэсэглээд зундаа ягаардаг
Сэнхир тала дайда бииз.
Сэдьхэлһээ минии дурлаһан
Сэлезнэй наһанайм нүхэр бииз.

СЭГНЭШЭГҮЙ

Хадые хүндэлэн гарахадам,
Хүйтэн гээшэнь аргагүй.
Ханилхан нүхэртэйгөө нуухадам,
Жаргалтай гээшэнь сэгнэшэгүй.

Нуртаяа хүндэлэн гарахадам,
Намагтай гээшэнь аргагүй.
Наһанайнгаа нүхэртэй нуухадам,
Жаргалтай гээшэнь сэгнэшэгүй.

Жалгые хүндэлэн гарахадам,
Жабартай гээшэнь аргагүй.
Заяанайнгаа нүхэртэй нуухадам,
Жаргалтай гээшэнь сэгнэшэгүй.

Зэдээ хүндэлэн гарахадам,
Загаһатай гээшэнь аргагүй.
Залуугайнгаа нүхэртэй нуухадам,
Жаргалтай гээшэнь сэгнэшэгүй.

ЯАНА ГЭЭШЭБ?

Хабтагай Нуртаяа дүхэжэ ябаад,
Хазаартам заадахадаа, яана гээшэб?
Харалсаа, танилсаагүй үшөө байгаад,
Харюуем асуухадаа, яана гээшэб?

Үргэн Нуртаяа дүхэжэ ябаад,
Үрезмни заадахадаа, яана гээшэб?
Үзэлсөө, танилсаагүй үшөө байгаад,
Үгыем асуухадаа, яана гээшэб?

Доботой Нуртаяа дүхэжэ ябаад,
Даагамни заадахадаа, яана гээшэб?
Дурлалсаа, үзэлсөөгүй үшөө байгаад,
Дурыемни асуухадаа, яана гээшэб?

Байсатай Нуртаяа дүхэжэ ябаад,
Буурални заадахадаа, яана гээшэб?
Байлсаа, ханилаагүй байжал байгаад,
Болзороо асуухадаа, яана гээшэб?

ҮЛГЫ НЮТАГНИ

Наранай элшэ сасараад,
Нютагни эндэ байдаг юм.
Дархан солоо дамжуулаад,
Дуунайм эхин Нуртам юм.

Нурта - үлгы нютагни,
Эбиин түрэхэн газар юм.
Эрхим хүбүүд эндэл юм.
Нурта - үлгы нютагни.

Зэдэ голоо дээшэлээд,
Захаамин зоной захал юм.
Зондоо жаргал үрээгээд,
Заншал гээшэнь һайхан юм.

Нурта - үлгы нютагни,
Баабайн түрэхэн газар юм.
Эрхим хүбүүд эндэл юм,
Нурта - үлгы нютагни.

Дүрбэн сагай эрьеэн соо
Дархан хүбүүд эндэл юм.
Дайдын уран хүбүүдһээ
Дүүрэн уран солотойл юм.

Нурта - үлгы нютагни,
Минии түрэхэн газар юм.
Эрхим хүбүүд эндэл юм,
Нурта - үлгы нютагни.

ЗАЛЬБАРИЛТАЙЛ

Хадаһаа урдаһан булагнай
Хабтагар шулуун дамжууртайл.
Хонгёо һайхан дуунууднай
Хүн зонһоо зальбаралтайл.

Боориһоо урдаһан булагнай
Будамал шулуун дамжууртайл.
Бадарма һайхан дуунууднай
Бэе бэеһээн зальбаралтайл.

Уулаһаа урдаһан булагнай
Углуутай шулуун дамжууртайл.
Уярма һайхан дуунууднай
Урданай сагһаа зальбаралтайл.

Мундаргаһаа урдаһан булагнай
Мүлимэл шулуун дамжууртайл.
Мүнөөнэй һайхан дуунууднай
Мүнхэрэн үлэхэ зальбаралтайл.

ОРОНХОЙЛ ДАА

Харьялхан Зэдэмнай долгилжол байна,
Хадаараа эрьеэ шэмэнхэйл даа.
Ханилхан гансам хүлээжэл байна,
Һанаандам шэнхинэн оронхойл даа.

Сжлгээхэн Зэдэмнай долгилжол байна,
Сэсэгээрээ эрьеэ шэмэнхэйл даа.
Сэлеэндээ нүхэдни хүлээжэл байна,
Сээжэдэм шэнхинэн оронхойл даа.

Үерлэһэн Зэдэмнай долгилжол байна,
Уулаараа эрьеэ шэмэнхэйл даа.
Ушарһан гансам хүлээжэл байна,
Ухаандам шэнхинэн оронхойл даа.

Бурьялхан Зэдэмнай долгилжол байна,
Байсаараа эрьеэ шэмэнхэйл даа.
Баталхан гансам хүлээжэл байна,
Бодолдом шэнхинэн оронхойл даа.

ЗҮҮДЭНЭЙМ ОРОН

Заяанайм нютаг
Зүүдэндэм ханагдаа,
Һарын туяагаар дамжан,
Һүнийн дуран һэргээ.

Дабталга:
Захын аймаг –
Заяанайм мүшэн.
Жаргалай нютаг –
Захаамин, Захаамин.

Омог зоригыем үргэһэн
Одон манай Захаамин.
Зүрхэ сэдхэлһээ суурхуулһан
Золтой хүбүүд, басагад.

Дабталга.

Нюдэндэм дулаан харагдаа.
Нютагайм шарай зүүдэндэм,
Хатуу шэрүүниие дабажа,
Хаанашье, хэзээшье ханахалби.

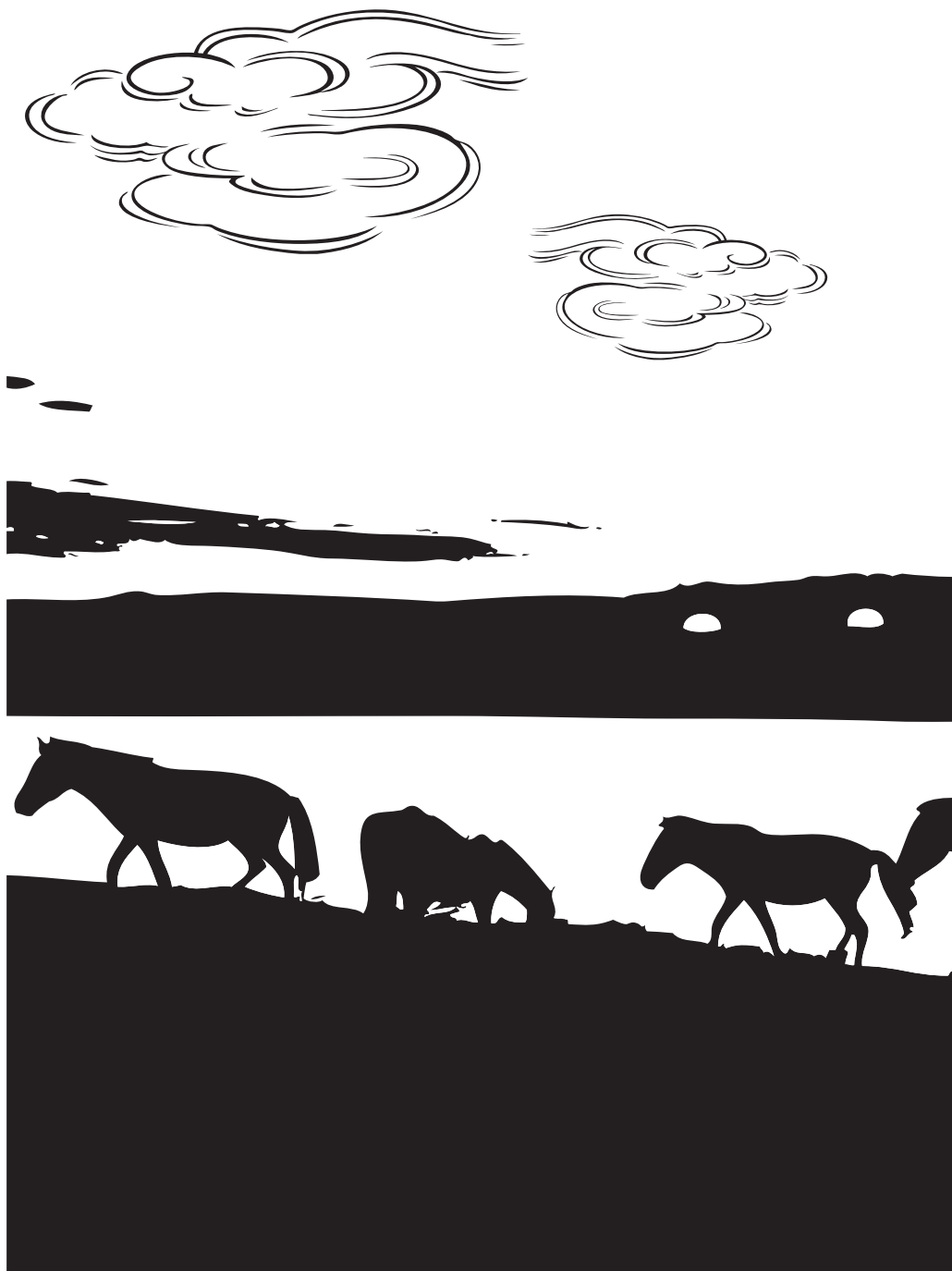
Дабталга.

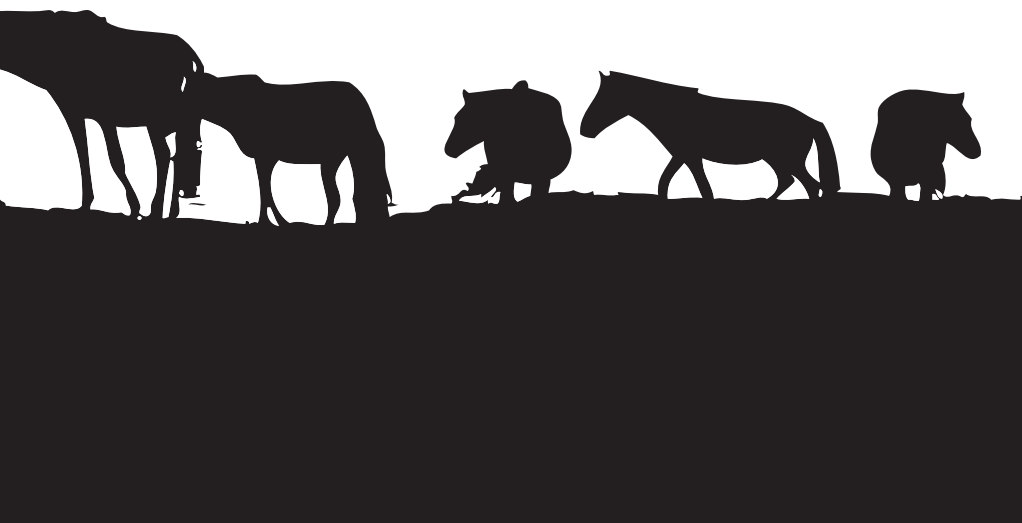
ГАРШАГ

Уран дархашуулай нютагта	
Урданай дуунууд зэдэлһээр	4
Уран зохёолой дээжэ – арадай дуунууд	7
Урданай урлалай уянгын хани нүхэр	8
Зуун найман дуунуудудай зэдэлээн доро	10
Дун сагаан хуһанай дуушан	11
Мүнхын аршаан	13
Бурхадни	15
Үреэлдэнь хүртэе	16
Мүнхэ юм	17
Ханилая, нүхэдни	18
Үргэнэ бииз	19
Мэдээгүйб	20
Хүндэл байна	21
Һанаагүйб	22
Хүндэлөөрэй	23
Дулаахан үбэр	24
Халагланам	25
Түлүүжэ даа	26
Наһанай нүхэр бииз	27
Элдэбтэй	28
Хальмаг дангинада	29
Ойлгоорой	30
Наһанай баяр	31
Яанаб?	32
Духаряа	33
Хүндэтэй юм	34
Захяа	35
Ойлгонол бииз	36
Гоёхон даа	37
Ябахал һэм	38
Жаргал	39
Уряал	40
Байгаал бииз	41
Яаха һэм	42
Хаахануур юм?	43
Хүсэл	44
Яахал гээбши ?	45
Хуурай сахир	46

Холодобо	47
Яашоо юм	48
Зун дунда хухардаг	49
Гайхалтайл	50
Зэмэгүй	51
Найдамтай нүхэр	52
Бусаба гү?	53
Басаганай гуниг	54
Хүгшэрхэ наһан	55
Хүлээнэл бииз	56
Буурал зээрдээ унаад	57
Байһан хойно	58
Гутаана	59
Хайрланам даа	60
Ардагхан боромни	61
Сэлгеэхэн таримнай	62
Мүнхын бэрхэнүүд	63
Үльгэрэй орон	64
Гоё гээшэнь	65
Баярлуулдаг	66
Жаргая	67
Дулаахан даа	68
Дурасхал	69
Жаргалтай	70
Гараха хэбэртэй	71
Мэдэбэлби	72
Баабайн орон	73
Сэнтэйл байна	74
Яаранаб	75
Һайшаанаб	76
Наһан соогоо	77
Яахабииб	78
Жаргахаар	79
Баярладаг	80
Буляабал	81
Ондоохон	82
Мэндээ хүргэхэм	83
Баян гүүлэһэн	84
Золтой, зугаатай ябая	85
Нюдэнэй зүн	86
Һайхан даа	87
Элбэг байн	88

Эрьесэтэй	89
Мартанагүйб	90
Жаргалай орон	91
Баярлаа	92
Ойлгоогүйб	93
Баяртай	94
Ерэхэл байхаб	95
Нютагай басаганда	96
Хайратайл байна	97
Баярламаар даа	98
Шэмэглэнэ	99
Мүргэлэй нютаг	100
Янзатай	101
Зөөлэхэн юм	102
Бэрхэтэйл байн	103
Хаанаһаа ерэхым	104
Хубилжал байна	105
Дуунайм эхин – Нуртамни	106
Найдамтай	107
Хүрхүүд	108
Болохонь ха	109
Амтатай	110
Гоё байн	111
Магтуулба	112
Зүбтэйхэн	113
Һайхан байна	114
Шэмэглэнэ	115
Нүхэр бииз	116
Сэгнэшэгүй	117
Яана гээшэб?	118
Үлгы нютагни	119
Зальбаралтайл	120
Оронхойл даа	121
Зүүдэнэйм орон	122

ЗҮҮДЭНЭЙМ ОРОН

Редактор: С.Ц. Ринчинов
Вёрстка: А.О. Батомункуев

Отпечатана в ПАО «Республиканская типография»
по адресу: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13.
Заказ №
тираж 500 экз.